Ewa Rogowska

Derywaty od nazw roślin w języku górnołużyckim

1. Przez derywaty od nazw roślin rozumiem tu zarówno formacje słowotwórcze utworzone bezpośrednio od nazw roślin, jak i wyrazy pochodne utworzone od derywatów od tych nazw; obiektem mojego zainteresowania w tym artykule będą zatem specyficznie rozumiane gniazda (częściej raczej minigniazda) słowotwórcze[1], których punkt wyjścia stanowi nazwa rośliny. Nazwy roślin z kolei oznaczają tu nazwy gatunków roślin, a więc nie biorę pod uwagę wyrazów typu *štom* ‘drzewo (rosnące)’ czy *žito* ‘zboże’ ani nazw odmian typu *hnidlica*/*hnidlca* ‘gruszka ulęgałka’, *renekloda* ‘odmiana śliwek’, *reneta* ‘odmiana jabłek’, *jer(i)ca* ‘żyto jare’, lecz wyłącznie wyrazy typu *brěza* ‘brzoza’ i *pšeńca* ‘pszenica’, zresztą też *žito* ‘żyto’. Rośliny rozumiem w sposób potoczny, niebotaniczny, a więc pomijam tu np. wyrazy *drožďże* pl. ‘drożdże’, *plěseń* f. ‘pleśń’ czy *zerzawc* ‘śnieć zbożowa’, ale uwzględniam m.in. nazwy grzybów kapeluszowych, np. *muchor* ‘muchomor’. Do tak rozumianych nazw gatunków roślin zaliczam wyrazy, w wypadku których przynajmniej jedno ze znaczeń – w świetle danych słownikowych – odnosi się do rośliny lub jej części, nawet gdy nie jest to znaczenie występujące w tekstach najczęściej (np. *čaj* ‘roślina’, ‘jej odpowiednio przetworzone liście’ i ‘napar z tych liści’, *wino* ‘winorośl’ i ‘napój z niej przyrządzany’, *žonop* ‘gorczyca’ i ‘musztarda’; ale nie *kakaw* ‘kakao’, *ricinus* ‘rycyna, olej rycynowy’, *skorica* ‘cynamon’). Ze względu na rozbudowaną wśród nazw gatunków roślin polisemię analizuję derywaty od wszystkich metonimicznych i metaforycznych zna-czeń tego wyrazu, a więc również od nazw owoców i innych części danej rośliny (np. *jahoda* ‘jagoda’) oraz od nazw mniej lub bardziej przetworzonych produktów z tych części (np. *žonop* ‘musztarda’) – w wielu wypadkach nie da się bowiem jednoznacznie rozstrzygnąć, w którym ze znaczeń dana nazwa stała się wyrazem podstawowym dla konkretnego derywatu (np. w wypadku przymiotników tworzonych sufiksem *-owy*).

Przegląd rodzin derywacyjnych nazw górnołużyckich roślin[2] ma na celu zbadanie ich aktywności słowotwórczej w tym języku, a derywacyjna potencja nazw roślin z jednej strony „może dać bardzo plastyczny obraz słowotwórczego systemu danego języka oraz użyteczną podstawę do badania jego rozwoju“[3], z drugiej zaś – dostarczy informacji o roli roślin w obrazie świata utrwalonym w tym języku.

---

[1] Por. H. Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*, Warszawa 1995; taż, *Wstęp*, [w:] T. Vogelgesang, *Gniazda odprzymiotnikowe*, t. 1. *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* pod redakcją naukową Hanny Jadackiej, Kraków 2001, s. 7–32. Od metody zastosowanej w wymienionych opracowaniach mój opis różni się tym, że stanowiące bazę wyjściową dla dalszych analiz nazwy roślin, jako wyrazy wybrane ze względu na kryterium semantyczne, nie muszą być niepodzielne słowotwórczo, co stanowi warunek konieczny w wypadku właściwej analizy gniazdowej.

[2] Taki termin stosuje B. Kreja, omawiając polskie i innosłowiańskie derywaty od wyrazu *morze* oraz od jego derywatów (*Wyraz* morze *i jego derywaty w języku polskim i innych językach słowiańskich*, Gdańskie Studia Językoznawcze V, s. 1–15).

[3] M. Dokulil, *Teoria derywacji*. Przełożyli z języka czeskiego A. Bluszcz i J. Stachowski, Wrocław 1979, s. 19.

Podstawowym źródłem analizowanego tu materiału językowego są dwa słowniki języka górnołużyckiego: F. Jakubaša *Hornjoserbsko-němski słownik* (*Obersorbisch-deutsches Wörterbuch*)[4] i K. K. Trofimowicza *Hornjoserbsko-ruski słownik*[5]. Tylko porównawczo posługuję się danymi ze *Słownika górnołużycko-polskiego* Henryka Zemana[6]. Dane zaczerpnięte z J i T traktuję sumarycznie.

2. J i/lub T rejestrują w sumie około 665 nazw roślin[7] oraz 493 derywaty utworzone od 143 z tych 665 nazw. 143 nazwy stanowiące podstawy rodzin derywacyjnych odnoszą się do 128 gatunków roślin, po 2 synonimy aktywne słowotwórczo mają bowiem: ‘grab’ (*hrab* i *habr*), ‘szczaw’ (*kisały kał* i *kisykał*), ‘muszkat’ (*mušota* i *muskat*), ‘oliwka’ (*oliwa* i *wolijowka*), ‘burak, Beta vulgaris’ (*rěpa*$_1$ i *runkel*), ‘żyto’ (*rož* i *žito*), też ‘Salix caprea’ (*bołmina* ‘iwa, Salix caprea’ i *jiwa* ‘wiklina, Salix viminalis et caprea’), a po 3 takie synonimy: ‘kartofel’ (*běrna*, *nepl* i *kula*), ‘trzcina’ (*rohodź*, *rohož*/*rohoža* i *ścina*) oraz ‘pomarańcza’ (*oranža*, *pomeranča* i *apelsina*). Sytuacja odwrotna, gdy jeden wyraz stanowiący podstawę rodziny derywacyjnej odnosi się do dwu roślin, występuje tylko raz: *rěpa*$_1$ ‘burak, Beta vulgaris’ i *rěpa*$_2$ ‘rzepa’.

Liczba derywatów utworzonych od jednej nazwy gatunku rośliny waha się od 1 do 20. Najwięcej derywatów poświadczają J i/lub T dla wyrazów *wino* (1. ‘winorośl’, 2. ‘napój’) – 20, *tobak* (1. ‘tytoń-roślina’, 2. ‘tabaka’) – 19 i *dub* ‘dąb’ – 18. Powyżej 10 derywatów – według danych J i/lub T – mają również: *chmjel* – 14, *moch* ‘mech’ – 13, *trawa* – 12 – i *róža* – 11, a 10 derywatów – wyraz *hrib*. Po 8 derywatów J i/lub T zarejestrowały dla 5 nazw roślin: *brěza*, *chójna*, *jahoda*, *len* i *worjech*, po 7 derywatów – dla 9 nazw roślin: *hroch*, *jabłoń*, *kofej* ‘kawa’, *mak*, *rohodź* ‘trzcina’, *wišeń/wišnja*, *wjerba*, *wosa*, *wows*, a po 6 derywatów – dla 7 nazw roślin: *bałma* ‘bawełna’, *běrna* ‘kartofel’, *cybla, kał* ‘kapusta’, *rěpa*$_1$ ‘burak’ (Z: ‘Beta vulgaris’) i *rěpa*$_2$ ‘rzepa’ (Z i J: ‘Brassica rapa’), *wólša*. Po 5 notowanych w J i/lub T derywatów utworzono od 9 nazw roślin: *buk*, *hrab*, *chrěn*, *kopřiwa*, *krušwa*, *malena*, *palma*, *šmrěk*, *žonop* ‘gorczyca’; po 4 derywaty – od 11 nazw roślin: *bóz* ‘bez’ (Z: ‘Sambucus‘), *citrona*, *čaj*, *lěska*, *muchor*, *pšeńca*, *rokot*/*rokoć* ‘wierzba rokicina’ (Z: ‘Salix aurita’), *slowka*, *rož*, *ścina* ‘trzcina’ (J: ‘Phragmites communis’; Z: ‘trzcina, sitowie’), *šipka* (J:) ‘Rosa canina, dzika róża’; (Z:) ‘głóg’; po 3 derywaty – od 11 nazw: *ječmjeń*, *jemjel*, *jědla* ‘jodła (Abies)’, *konop* f./*konopej* f., *mandla* ‘migdał’, *oranža* ‘pomarańcza’, *połon*, *runkel*/*runkla* ‘burak’ (J: ‘Beta [rapa] vulgaris’, *sok*, *wjerjebina* ‘jarzębina’, *wrjós* ‘wrzos’; po 2 derywaty – od 32 nazw roślin: *bambus*, *buna* ‘fasola’, *datla* ‘daktyl’, *dźećel* ‘koniczyna (Z:

---

[4] F. Jakubaš, *Hornjoserbsko-němski słownik* (*Obersorbisch-deutsches Wörterbuch*), Budyšin/Bautzen 1954, – dalej cytuję jako J.

[5] *Hornjoserbsko-ruski słownik*, zestajał K. K. Trofimowicz, Budyšin-Moskwa 1974 – dalej cytuję jako T.

[6] H. Zeman, *Słownik górnołużycko-polski* (*Hornjoserbsko-pólski słownik*), Warszawa 1967 – dalej cytuję jako Z. Materiał przykładowy z J, Z oraz T został dostosowany do aktualnej ortografii górnołużyckiej.

[7] Liczba gatunków, do których odnoszą się te nazwy, jest jednak mniejsza, w obrębie górnołużyckich nazw gatunków roślin występuje bowiem – przynajmniej w świetle danych słownikowych – dość bogata synonimika. Wynika to zapewne w dużej mierze z włączenia do wydawnictw leksykograficznych oprócz współczesnych nazw literackich zarówno materiału historycznego, jak i gwarowego. Rejestrowane w słownikach wyrazy odnoszące się do tego samego gatunku rośliny nie są więc często właściwymi synonimami, lecz co najwyżej synonimami terytorialnymi lub/i chronologicznymi.

Trifolium)', *fijała* 'fiołek', *hejda* 'gryka', *chójca* 'sosna', *jaseń* 'jesion', *jiwa* 'wiklina (Z: Salix viminalis et caprea)', *kórka* 'ogórek', *kukurica*, *lipa*, *morchej* 'marchew', *muskat* 'muszkat', *nalika*/*nalik* 'goździk' (Z: 'Dianthus'), *rajs* 'ryż', *raps* 'rzepak', *retkej* 'rzodkiew' (J: 'Raphanus sativus'), *ruta*, *sago*, *słónčna róža* 'słonecznik', *solotej*, *syćizna* 'sitowie' (J: 'juncus'), *truskalca* 'truskawka', *ćernjowa jahodka* 'jeżyna', *ćis*, *wóst* 'oset' (J: 'Carduus'), *kokos*, *kukel* 'kąkol', *maruša* 'morwa', *wolijowka* 'oliwka', *barba* 'szafran', *žito* 'żyto'. 52 nazwy roślin mają po 1 poświadczonym w J i/lub T derywacie: *apelsina* 'pomarańcza', *aprikoza* 'morela', *bołmina* 'wierzba iwa' (Z: 'Salix caprea'), *cedra*, *cypresa*, *habr* 'grab', *jahły* 'proso', *jałorc* 'jałowiec', *jasmin* 'jaśmin' (Z: 'Jasminum'), *kaktus*, *kastanija* 'kasztan', *kamilka* 'rumianek', *kimjelčka* 'kminek', *klon*, *kobłuk* 'czosnek', *kokorč* 'kokorycz' (Z: 'Corydalis'), *kosmačk*/*kosmačka* 'agrest', *ławrjenc* 'laur', *larik* 'modrzew', *mahagoni* 'mahoń', *mango*, *myrta*, *nepl* 'kartofel', *palizander*, *paproć*, *papyrus*, *rohož*/*rohoža* 'trzcina', *safran*, *słódke drjewo* 'lukrecja' (Z: 'Polypodium vulgare'), *soja*, *tomata* 'pomidor', *topoł* 'topola', *třěšeń*/*třěšnja* 'czereśnia', *wjaz* 'wiąz', *włosanka* 'życica', *woka* 'wyka', *margla* 'morela', *mjatej* f. 'mięta', *mušota* 'muszkat', *oliwa* 'oliwka', *pomoranč*, *šćěr* 'szczyr', *brěšk* 'brzoskwinia', *figa*, *kisały kał* 'szczaw', *kisykał* 'szczaw', *kula* 'kartofel', *poprica* 'pieprzyca' (Z: 'Lepidum sativum') i 'cząber' (T: 'чабер садовый'), *stróžawe zelo* 'chaber bławatek', *žerchej* 'rukiew wodna' (Z: 'nasturcja, rzeżucha, Nasturtium officinale'; T: 'жерuха'), *žorawa* 'żurawina'.

3. Niewielką grupę wśród górnołużyckich derywatów od nazw roślin stanowią wyrazy złożone. J i/lub T notują 1 taki przymiotnik – *winočerwjeny* 'czerwony jak wino' (J, T) – i 8 rzeczowników: 4 nazwy maszyn związanych z uprawą rośliny wskazanej w podstawie słowotwórczej: *běrnysadźawa* 'maszyna do sadzenia kartofli' (T), *rěpuwujězdźowak* 'maszyna do kopania buraków' (T), *rěpužnjejak* 'maszyna do zbioru buraków' (T) i *trawužnjejak* 'kosiarka' (J), ponadto 1 nazwę czynności: *hribyzběranje* 'grzybobranie' (T) oraz 3 nazwy wykonawców czynności, w tym: 1 nazwę odnoszącą się do ludzi: *winopiwc* 'amator wina' (J, T), 1 nazwę botaniczną: *kazylen* bot. 'lnicznik siewny (Z: lnica, Camelina sativa)' (J, T) i 1 nazwę zoologiczną: *dubonóska* orn. 'dzwoniec' (Z: 'dzwoniec, dębonosek, Chlorospiza chloris, chloris chloris') (J, T).

Większość wyrazów należących do rodzin derywacyjnych nazw roślin to derywaty proste, których J i/lub T notują 484. Należą one do trzech części mowy. Najliczniejsze wśród nich są rzeczowniki – 293 wyrazy, drugie miejsce pod względem liczebności zajmują przymiotniki – 178 wyrazów, nieliczną grupę stanowią czasowniki – 13 derywatów.

4. Wśród derywatów rzeczownikowych utworzonych od nazw roślin znajdują się wszystkie teoretycznie możliwe w derywacji wewnątrzkategorialnej (gdy wyraz podstawowy i pochodny należą do tej samej części mowy) typy formacji ze względu na funkcję formantu słowotwórczego, a zatem zarówno derywaty mutacyjne, jak i modyfikacyjne oraz tautologiczne.

4.1. Zwraca uwagę dość duża, bo licząca 26 nazw, grupa derywatów tautologicznych, o wyłącznie strukturalnej funkcji formantu słowotwórczego. Można w niej wyróżnić dwie podgrupy: derywaty, w których formant pierwotnie pełnił poza funkcją strukturalną jakąś funkcję semantyczną, i derywaty, w których funkcja strukturalna była jedyną funkcją formantu już w chwili powstawania derywatu.

4.1.1. Do pierwszej podgrupy należą przede wszystkim dawne deminutiva (21), które – przynajmniej w świetle definicji umieszczonych w J i T – utraciły już swe pierwotne nacechowanie[8]. Są to derywaty utworzone sufiksami:

-ka (4): *fijałka* (J, T) < *fijała* (J), *poprička* ‘pieprzyca’ (Z: ‘Lepidum sativum’) (J) < *poprica* ‘pieprzyca’ (Z: ‘Lepidum sativum’) i ‘cząber’ (T: ‘чабер садовый’) (J, T), *włosančka* ‘życica’ (J) < *włosanka* (J), *rožka* ‘żyto’ (J, T) < *rož* (J);
-k (2): *sočk* ‘soczewica’ (J) < *sok* (J), *kulk* ‘kartofel’ (J) < *kula* ‘kartofel’ (J);
-ička (2): *mjatwička* (T) < *mjatej*, *-wje* f. (J), *barbička* ‘szafran (uprawny)’[9] (J) < *barba* (J);
-uška (1): *hejduška* (J, T) < *hejda* (J);
-ik (1): *jasnik* ‘jesion’ (J) < *jaseń* (J, T).

Możliwe, że znaczenie deminutywne miały też pierwotnie formacje utworzone sufiksem *-ica*/*-yca* (3): *brězyca* (J, T) < *brěza* (J, T), *runklica* (J, T) < *runkel* f. (J) / *runkla* (J), *wosyca* ‘osika’ (J, T) < *wosa* (J).

Do grupy derywatów pierwotnie nietautologicznych należą też formacje utworzone wielofunkcyjnym formantem *-ina* (3): *jemjelina* (J) < *jemjel* (J, T), *jiwina* ‘wiklina’ (J) < *jiwa* (J, T) i *rokoćina* ‘krzak rokiciny’ (J, T) < *rokoć* (J, T) / *rokot* (J, T). W derywaty tautologiczne przekształciły się w tym wypadku derywaty o pierwotnej funkcji syngulatywnej; zwraca przy tym uwagę, że wyrazy podstawowe dla tych derywatów – *jemjel*, *jiwa* i *rokoć* – mogą nazywać zarówno pojedyncze rośliny, jak i zbiory roślin.

Zarówno w wypadku pierwotnych (formalnych) deminutywów, jak i syngulatywów, źródłem synchronicznych derywatów tautologicznych są derywaty modyfikacyjne.[10] Odrębne miejsce zajmuje formacja tautologiczna utworzona sufiksem *-nja* (1): *jemjelnja* (J) < *jemjel* (J, T); formant ten każe się tu domyślać pierwotnej nazwy miejsca, a więc derywatu mutacyjnego.

Zupełnie specyficzną grupą, funkcjonującą na obrzeżach grupy derywatów tautologicznych, są cztery synonimy wyrazu *muchor* (J): *muchorak* (J), *muchoranc* (J), *muchorica* (J) i *muchorizna* (J) (piąty, *muchoraz*, to już złożenie), w których można widzieć formacje słowotwórcze o podwójnej motywacji: niezależne derywaty od wyrazu *mucha* (tak było w gwarach, z których te derywaty się wywodzą) i – wtórnie (w języku ogólnym, w którego słowniku się te wyrazy spotkały) – właśnie derywaty tautologiczne od *muchor*.

---

[8] O takim sposobie tworzenia nazw roślin w języku górnołużyckim pisze m.in. С. Л. Адаменко, *Структурно-словотворний аналіз серболужицких назв лікарских рослин*, Lětopis 46 (1999), Wosebity zešiwk, s. 248.

[9] Ale u Zemana *barbička* to 1. szafran, 2. krokus, polny szafran (podczas gdy *barba* to tylko 2. ‘szafran’); w tym drugim znaczeniu *barbička* jest już derywatem symilatywnym, nie tautologicznym (*barbička* ‘szafran polny’ < *barba* ‘szafran uprawny’).

[10] Nazwy syngulatywne nie należą do kategorii słowotwórczych o bogatej literaturze, toteż i na temat występującej w nich funkcji formantu słowotwórczego niewiele jest materiału. Ponieważ jednak nazwy syngulatywne stanowią swego rodzaju odwrotność nazw zbiorowych, formant słowotwórczy powinien pełnić w nich tę samą funkcję, a na temat funkcji formantu słowotwórczego w collectivach zdania są podzielone. Osobiście uważam zarówno collectiva, jak i singulativa za derywaty modyfikacyjne – por. mój artykuł: *Funkcja formantu słowotwórczego w rzeczownikach zbiorowych*, Prace Językoznawcze. Zeszyty Naukowe UG. Filologia Polska. Nr 17–18, Gdańsk 1994, s. 205–212.

4.1.2. Drugą podgrupę derywatów tautologicznych stanowią uniwerbizmy. Typowymi strukturami powstałymi w wyniku uniwerbizacji słowotwórczej są 4 derywaty sufiksalne notowane przez J i/lub T: *słódnica* ‘lukrecja, Polypodium vulgare’ (J, T) < *słódke drjewo* (T), *słóńčica* ‘słonecznik’ (J) < *słóńčna róža* (J, T), *stróžawka* ‘chaber bławatek’ (J, T) < *stróžawe zelo* (J, T) i *kisałc* (J, T) ‘szczaw’ < *kisały kał* (J, T). Nietypowy charakter ma *kisykał* ‘szczaw’ (T) < *kisy kał* (J), który – w świetle danych słownikowych – należy interpretować jako zrost.

4.2.1. Jeśli chodzi o derywaty modyfikacyjne, to nie budzi w tej grupie wątpliwości status zdrobnień. Wyrazy te w porównaniu z wyrazami podstawowymi zawierają dodatkowe informacje o charakterze obiektywnym, nazywając desygnaty o mniejszych rozmiarach niż desygnat podstawy słowotwórczej, i/lub subiektywnym, posiadając pewne zabarwienie uczuciowe, zazwyczaj dodatnie, niekiedy jednak ironiczne. J i/lub T potwierdzają 27 deminutywów utworzonych od nazw roślin sufiksami:

-*ka* (8): *brězyčka* (J) < *brězyca* ‘brzoza’ (J, T), *cyblka* (J) < *cybla* (J, T), *kopřiwka*$_1$ (J, T) < *kopřiwa* (J, T), *lipka* (J) < *lipa* (J, T), *malenka* (J) < *malena* (J, T), *rěpka*$_1$ (J, T) < *rěpa* ‘rzepa, Brassica rapa’ (J, T), *trawka* (J) < *trawa* (J, T), *žorawka* (J) < *žorawa* ‘żurawina’ (J);
-*k* (5): *bučk* (J) < *buk* (J, T), *połonk*$_1$ (J, T) < *połon* ‘piołun’ (J, T), *šmrěčk* (J) < *šmrěk* ‘świerk’ (J, T), *worješk* (J, T) < *worjech* (J, T), *wowsk* (J) < *wows* ‘owies’ (J, T);
-*ko* (2): *winko* (J) < *wino* (J, T), *žitko* (J) < *žito* ‘żyto’ (J, T);
-*ička* (8): *běrnička* (J) < *běrna* ‘kartofel’ (J, T), *cyblička* (J) < *cybla* (J, T), *chójnička* (J) < ‘*chójna*, sosna’ (J, T), *krušwička*$_1$ (J, T) < *krušwa* (J, T), *rjetkwička*$_1$ (J) < *rjetkej*, *-wje* ‘rzodkiew’ (J, T), *róžička* (J) < *róža* (J, T), *trawička* (J) < *trawa* (J, T), *wišnička* (J) < *wišnja* (J, T);
-*ik* (3): *dubik* (J) < *dub* (J, T), *hrabik* (J) < *hrab* ‘grab’ (J, T), *hribik* (J) < *hrib* ‘grzyb’ (J, T);
-*enka* (1): *jědlenka* ‘jodełka, choinka (bożonarodzeniowa)’ (J, T) < *jědla* ‘jodła’ (J, T).

Ponadto J poświadcza 2 zdrobnienia drugiego stopnia: *dubičk* (J) < *dubik* (J) < dub (J, T) i *hrabičk* (J) < *hrabik* (J) < *hrab* (J, T).

Ponadto 3 zdrobnienia zostały utworzone na 2. takcie derywacyjnym, tzn. od derywatów od nazw roślin: od nazw części roślin: *jabłučko* (J, T) < *jabłuko* ‘jabłko’ (J, T) i *makojčka*$_1$ (J) < *makojca* ‘makówka’ (J, T) oraz od nazwy lasu: *dubrawka* (J) < *dubrawa* (J).

Aż 26 z tych 32 zdrobnień notuje wyłącznie J. T poświadcza tylko 6 zdrobnień, a w dodatku jedynymi deminutywami roślinnymi zamieszczonymi w T z niezależnych względów są *worješk* i *jabłučko*, pozostałe 4 przykłady – *kopřiwka*$_1$, *rěpka*$_1$, *połonk*$_1$, *krušwička*$_1$ – zostały tu zarejestrowane również w znaczeniu deminutywnym wyłącznie ze względu na swoje drugie, niedeminutywne znaczenia.

4.2.2. Drugą pod względem liczebności grupą derywatów modyfikacyjnych są collectiva. Ich status jako derywatów modyfikacyjnych nie jest tak oczywisty jak analogiczny status deminutywów, sądzę jednak, że ze względu na fleksyjny charakter kategorii liczby rzeczownika[11] powinny się one znaleźć właśnie tu, nie w grupie

[11] W związku z fleksyjnym charakterem liczby rzeczownika wyraz podstawowy dla collectivum, a jest nim zawsze rzeczownik (lub zsubstantywizowany przymiotnik), nie jest scharak-

derywatów mutacyjnych. Inny problem związany z tymi nazwami polega na tym, że w wypadku formacji odroślinnych, a więc motywowanych nazwami desygnatów ściśle związanych z podłożem, te same wyrazy, np. *brězyna* ‘las brzozowy’, mogą być interpretowane bądź jako nazwy kolektywne (‘zbiór brzóz’), bądź jako nazwy miejsc (‘miejsce, w którym rosną brzozy’).[12] Interpretacja kolektywna dominuje jednak w tradycji słowotwórczej.[13]

Nazwy zbiorowe (23) tworzy przede wszystkim sufiks *-ina*/*-yna* i jego rozwinięty wariant *-(ow)ina* (19):

-yna/*-ina* (13); zazwyczaj w podstawie słowotwórczej tkwi nazwa drzewa (11): *brězyna* ‘brzezina, gaj brzozowy’ (J, T) < *brěza* (J, T), *bučina* (J, T) < *buk* (J, T), *dubina* ‘dąbrowa; (J, T) < *dub* (J, T), *dubčina* ‘gaik dębowy’ (J) < *dubk* ‘dąbek’ (J), *hrabina* ‘zarośla grabowe’ (J) < *hrab* ‘grab’ (J, T), *chójnina*$_1$ (J, T) ‘las sosnowy’ < *chójna* (J, T), *jědlina* ‘las jodłowy’ (J, T) < *jědla* (J, T), *šmrěčina* ‘las, zarośla świerkowe’ (J, T) < *šmrěk* ‘świerk’ (J, T), *wjerbina* ‘zarośla wierzbowe’ (J, T) < *wjerba* (J, T), *wólšina* (J, T) < *wólša* ‘olcha’, *wosyčina* ‘las osikowy’ < *wosyca* (J, T); nieco inne znaczenie ma: *jahodźina* ‘krzaczki jagód’ (J, T) < *jahoda* (J, T); do tej grupy – mimo pewnej specjalizacji znaczeniowej – należy również odprzymiotnikowy derywat *mochojćina* ‘mech na drzewach, porost mchu na drzewach’ (J i Z) < *mochojty* ‘mchowaty’ (tylko u Z);

-(ow)ina (5): *bukojna* (J, T) / *bukowina* (J, T) ‘bukowina’ < *bukowy* (J, T) a. buk (J, T), *dubowina* (J) < *dubowy* (J, T) a. *dub* (J, T), *šmrěkowina* (J, T) < *šmrěkowy* (J, T) a. *šmrěk* (J, T); też *mochowina* ‘1. col. mchy, 2. mech na drzewach’ (J, T) < *mochowy* (J, T) a. *moch* (J, T), *wrjosowina* (J, T) < *wrjosowy* (J, T) a. *wrjós* (J, T).

Ponadto pojedyncze formacje (jest ich w J i/lub T w sumie 5) o tym znaczeniu utworzono przyrostkami: *-rawa* (1): *dubrawa* ‘dąbrowa’ (J) < *dub* (J, T)[14]; *-išćo* (1): *chójnišćo* ‘las sosnowy’ (J, T); *-ki* pl.(1): *chójčki* pl. (J) < *chójca* ‘sosna’ (J, T) oraz formantem paradygmatycznym pluralnym (2): *hrabiki* pl. ‘żywopłot grabowy’ (J) < *hrabik* (J, T) i *hrabički* pl. ‘żywopłot grabowy’ (J) < *hrabičk* (J).

4.2.3. Trzecią grupę wśród derywatów modyfikacyjnych tworzonych od nazw roślin, najmniej liczną i zarazem najuboższą w formacje potencjalne, stanowią nazwy gatunkowe, a więc wyrazy nazywające rośliny będące jednym z rodzajów roślin nazywanych w podstawie słowotwórczej. J i/lub T notują 10 takich rzeczowników:

---

teryzowany pod względem liczby, toteż informacja o wielości elementów zawarta w wyrazie pochodnym (collectivum) stanowi dodatkowy składnik znaczeniowy, jedynie uściślający znaczenie wyjściowe. Formant pełni więc w tym wypadku funkcję semantyczną jakościową, co jest cechą definicyjną derywatów modyfikacyjnych. Por. E. Rogowska, op. cit., passim. Por. też G. Habrajska, *Collectiva w języku polskim*, Łódź 1995, s. 248–250.

12 Por. G. Habrajska, *op. cit.*, 82–83.

13 Por. Grzegorczykowa, J. Puzynina, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1979, s. 234; B. Rykiel-Kemp, *Budowa słowotwórcza nazw zbiorowych w języku polskim w XVII wieku*, Wrocław 1985, s. 37, G. Habrajska, op. cit., s. 111–245.

14 Taka interpretacja możliwa jest oczywiście tylko z synchronicznego punktu widzenia. Etymologicznie psł. **dąb-r-ava* nie należy do rodziny psł. wyrazu **dąbъ*, lecz do rodziny psł. wyrazu **dąbrъ* – zob. F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, z. 2, Kraków 1983, s. 140.

hribica ‘huba drzewna’ (J) < *hrib* ‘grzyb’ (J, T), *kalica* ‘zielona kapusta’ (J) < *kał* ‘kapusta’, *kopřiwina* ‘gatunek pokrzyw’ (J) < *kopřiwa* ‘pokrzywa (J, T), *makojčka*$_2$ ‘mak polny’(J) < *mak* (J, T), *rěpka*$_2$ (J, T), *rěpnik* (J), *rěpik*$_2$ (J) ‘rzepak, Brassica napus’ < *rěpa* ‘rzepa, Brassica rapa’ (J, T), *wowsyna* ‘Avena pratensis’ (J) < *wows* ‘Avena sativa’ (J, T), *wočka* ‘wyka ptasia, Vicia cracca’ (J, T) < *woka* ‘wyka’ (J, T), *barbowka* (J) ‘krokus polny’ < *barba* ‘krokus uprawny’ (J).

4.2.4. Poza rzeczownikami deminutywnymi, kolektywnymi i gatunkowymi J i/lub T nie notują innych formacji modyfikacyjnych od nazw roślin bądź ich derywatów, choć możliwe byłyby tu np. formacje augmentatywne; zresztą jedną z takich formacji – *dubisko* ‘dąbczysko’ – rejestruje słownik Zemana.

4.3. O wiele liczniejsza i bardziej zróżnicowana semantycznie jest grupa odroślinnych rzeczownikowych derywatów mutacyjnych.

4.3.1. Najbogatsza liczebnie wśród rzeczowników mutacyjnych jest kategoria nazw miejsc, zróżnicowana wewnętrznie zarówno pod względem strukturalnym, jak i semantycznym. W sumie spośród wyrazów notowanych w J i/lub T należy do niej 60 derywatów. Nazwy miejsc związanych z występowaniem roślin[15] (w J i/lub T jest ich w sumie 42) – przede wszystkim pól uprawnych, rzadziej miejsc, w których występują naturalne skupiska roślinne – tworzy przede wszystkim sufiks *-išćo* i jego warianty *-(ow)išćo*, *-(n)išćo -nišćo* i *-(ow)nišćo*. W J i/lub T znajdują się 34 derywaty o tym znaczeniu, utworzone sufiksami:

-išćo (15): nazwy pól i plantacji: *bałmišćo* (T) < *bałma* ‘bawełna’ (J, T), *běrnišćo* (J, T) < *běrna* ‘kartofel’ (J, T), *kališćo* (J) < *kał* ‘kapusta’ (J, T), *lenišćo* (J, T) < *len* (J, T), *malenišćo* (T) < *malena* (J, T), *morchwišćo* (J, T) < *morchej*, *-wje* f. (J, T), *runklišćo* (J, T) < *runkel* f. (J) / *runkla* (J) ‘burak’, *ržišćo* Z: ‘pole pod żyto, pole żyta, żytnie pole’ (J, T), *truskalčišćo* (J, T) < *truskalca* ‘truskawka’ (J, T), *wišnišćo* ‘plantacja wiśni’ (J) < *wišnja* (J, T), też odprzymiotnikowe *ječnišćo* (J, T) < *ječny* (T); poza tym nazwy innych stworzonych przez człowieka miejsc, gdzie rosną rośliny rodzime: *topolišćo* ‘aleja topolowa’ (J) < *topoł* (J, T), *trawišćo* ‘trawnik (J) < *trawa* (J, T) lub egzotyczne: *palmišćo* ‘palmiarnia’ (J, T) < *palma* (J, T), też 1 nazwa naturalnego środowiska roślinnego: *syćizništćo* ‘bagno porośnięte sitowiem’ (J, T) < *syćizna* ‘sitowie’ (J, T)[16];

---

[15] Najczęściej są to miejsca, na których dane rośliny obecnie rosną, rzadziej – miejsca, na których rosły w niedawnej przeszłości. Pisze o tym m.in. T. Lewaszkiewicz w monografii poświęconej apelatywnym nominom loci w języku górnołużyckim: „Przynajmniej kilka derywatów ma znaczenie aktualne i przeszłościowe (nazwy ściernisk oraz pola po wykopanych kartoflach), np. *deplnišćo*, *pšeničnišćo*, *wowsnišćo*, *žitnišćo*“ (T. Lewaszkiewicz, *Słowotwórstwo apelatywnych nazw miejsc w języku górnołużyckim*, Wrocław 1988, s. 87). Podobną obserwację autor ten czyni m.in. na temat nazw *dulkownišćo*, *hrochownišćo*, *kulkownišćo*, *wokownišćo* (op. cit., s. 105) i *dulkownja* (s. 147).

[16] T. Lewaszkiewicz wymienia ponadto następujące „nazwy/+*- pól (plantacji) i grządek od nazw roślin uprawnych“: *baništćo* < *banja* ‘dynia’, *benchlišćo* < *benchel* ‘koper’, *bobišćo* < *bob* ‘fasola’, *buništćo* < *buna* ‘fasola’, *cokoriništćo* i *cokorišćo* < *cokorina* ‘trzcina cukrowa’, *cybliśćo* < *cybla*’, *dynišćo* < *dynja* ‘melon’, *dźećeliśćo* < *dźećel* ‘koniczyna’, *chrěnišćo*/ *krěnišćo* < *chrěn*, *jahliništćo*/*jehlnišćo* < *jahlina*/**jehlina* ‘gatunek prosa’, *ječmjenišćo* <

-*(ow)išćo* (4): nazwy miejsca uprawy (pól, plantacji, grządek): *makowišćo* ‘pole a. grządka z makiem’ (J, T) < *makowy* (J, T) i *tobakowišćo* ‘plantacja tytoniu’ (T) < *tobakowy* (J, T), a także naturalnych obszarów porośniętych daną rośliną: *hribowišćo* ‘miejsce obfitujące w grzyby’ (T) < *hribowy* (J, T) a. *hrib* (J, T) i *mochowišćo* ‘miejsce zarośnięte mchem’ (T) < *mochowy* ‘mchowy, mszysty’ (J, T) a. *moch* (J, T)[17];

-*(n)išćo* (5) i -*nišćo* (8): przede wszystkim nazwy pól: *dźećelnišćo* (J ‘pole’, T ‘łąka’) < *dźećel* (J, T), *chmjelnišćo* (J) < *chmjel*, *kalnišćo* (J, T) < *kalny* (J, T) a. *kał* ‘kapusta’ (J, T), *kukuricnišćo* (T) < *kukurica* (J, T), *pšeńčnišćo* (J, T) < *pšeńca* (J, T) a. *pšeńčny* (J, T), *rajsnišćo* (T) < *rajs* ‘ryż’ (J, T), *rapsnišćo* (T) < *raps* ‘rzepak’ (J, T), *rěpnišćo*$_1$ (J, T) < *rěpa*$_1$ ‘burak’ (J, T), *rěpnišćo*$_2$ (T) < *rěpa*$_2$ ‘rzepa’ (J, T), *wowsnišćo* (J, T) < *wowsny* (J, T) a. *wows* (J, T), *žitnišćo* ‘zżęte pole żyta’ (T) < *žito* ‘żyto’ (J, T), *žonopnišćo* (J, T) < *žonopny* (J) a. *žonop* (J, T); poza tym *trawnišćo* ‘trawnik’ (J, T) < *trawa* (J, T) a. *trawny* (T)[18];

-*(ow)nišćo* (3): *hrochownišćo* ‘pole grochu’ (J, T) < *hrochowy* (J, T) a. *hroch* (J, T), *kofejownišćo* ‘plantacja kawy’ (T) < *kofejowy* (T) a. *kofej* (J, T), *kórkownišćo* ‘pole a. grządka ogórków’ (J, T) < *kórkowy* (J, T) a. *kórka* (J, T)[19];

---

ječmjeń, *kobołčišćo* < dial. *kobołk* ‘czosnek’, *kołodźišćo* < *kołodźij* ‘rdest’, *koli(ij)šćo* < *kolij* ‘rdest’, *konopišćo* < *konop*, *kórčišćo* < *kórka* ‘ogórek’, *lnišćo*/*lišćo* < *len*, *lucernišćo* < *lucerna*, *lupinišćo* < *lupina*, *retkwišćo*/*rjetkwišćo* < *retkej*/*rjetkej* ‘rzodkiew’, *rěpčišćo* < *rěpka* ‘rzepak’, *solotwišćo* < *solotej*, *tobačišćo* < *tobak*, *tručišćo* < *truk* ‘groszek’, *truskališćo* < *truskalca*, *žerchwišćo* < *žerchej* ‘nasturcja’, *žonopišćo* < *žonop* ‘gorczyca’ (op. cit., s. 58); „nazwy miejsc, gdzie rosną rośliny nieuprawne“: *brusnišćo* < *brusnica* ‘borówka’, *kopřiwišćo* < *kopřiwa*, *kostřančišćo* < *kostřanc* ‘bławatek’, *prusnišćo* < *prusnica* ‘borówka’, *rězynišćo* < *rězyna* ‘turzyca’, *rohodźišćo*/*rohožišćo* < *rohodź*/*rohož*/*rohoža* ‘trzcina’, *smjelzynišćo* < *smjelzyna* ‘trzcina’, *ścinišćo* < *ścina* ‘trzcina’, *wólžiwišćo* < *wólžiwa* ‘pokrzywa’ (s. 59); „nazwy plantacji drzew i krzewów owocowych“ *jabłonišćo*, *krušenišćo* < *krušeń* ‘grusza’, *slowčinišćo* < *slowčina* ‘śliwa’, *třěšnišćo* < *třěšnja*/*třěšeń*, *wišnišćo* < *wišnja* (s. 60) oraz „nazwy miejsc, gdzie rosną drzewa i krzewy nieowocowe“: *brězyšćo*, *dubišćo*, *chójnišćo* < *chójna*, *chójčišćo* < dial. *chójca* ‘sosna’, *rododendronišćo*, *wjazyšćo* < *wjaz*, a nawet jedną nazwę miejsca utworzoną od nazwy gatunku grzybów: *smoržišćo* < *smorža* ‘smardz’ (s. 60) – a więc w sumie 48 derywatów odroślinnych na -*išćo* niewymienionych w J i/lub T.

[17] W monografii T. Lewaszkiewicza znalazło się ponadto 13 innych odroślinnych nominów loci na -*owisko*. Są to zarówno nazwy pól (plantacji) i grządek od nazw roślin uprawnych: *bobojšćo*/*bobowišćo* < *bob* ‘fasola’, *čokojšćo* < *čok* ‘soczewica’, *fijałkowišćo* < *fijałka* ‘fiołek’, *morchojšćo* < *morchej*, *nalikowišćo* < *nalik*//*nalika* ‘goździk’, *rjetkojšćo* < *rjetkej* ‘rzodkiew’, *sokojšćo*/*sokowišćo* < *sok* ‘soczewica’, jak i nazwy miejsc od nazw roślin dziko rosnących: *wówsnišćo*/*wóstowišćo* < *wóst* ‘oset’ oraz od nazw drzew i krzewów nieowocowych: *bobkojšćo*/*bobkowišćo* < *bobk* ‘wawrzyn’, *bukojšćo*/*bukowišćo* < *buk*, *dubojšćo*/*dubowišćo* < *dub*, *hrabojšćo*/*hrabowišćo* < *hrab*, *lipojšćo*/*lipowošćo* (op. cit., s. 101–102).

[18] Również w wypadku odroślinnych nominów loci na -*nišćo* T. Lewaszkiewicz wymienia ich odpowiednio więcej (14). Są to przede wszystkim „nazwy pól (plantacji) i grządek od nazw roślin uprawnych“: *cokornišćo* < *cokornica* ‘burak cukrowy’, *čajnišćo* < *čaj*, *deplnišćo* < *depla* ‘kartofel’, **kofejnišćo*, *kołwrotnišćo* < *kołwrot* ‘rdest’, *kolnišćo* < *kolij* ‘rdest’, *majsnišćo* < *majs* ‘kukurydza’, *rěpičnišćo* < *rěpik* ‘rzepak’, *runklicnišćo* < *runklica* ‘burak’, *tobačnišćo* < *tobak*, *tomatnišćo* < *tomata* ‘pomidor’ i *truskalnišćo* < *truskalca* (op. cit., s. 86), ponadto jeden derywat od nazwy niedrzewiastej rośliny dziko rosnącej: *jahodnišćo* < *jahoda* (s. 87) i również jeden od nazwy drzewa nieowocowego: *rokotnišćo* < *rokot* ‘wierzba rokicina’ (s. 87).

[19] W monografii T. Lewaszkiewicza spotykamy ponadto 11 innych nominów loci utworzonych od nazw roślin sufiksem -*owišćo*, w tym 10 derywatów od nazw roślin uprawnych:

Pozostałe sufiksy tworzą pojedyncze nazwy miejsc (7). Są to przyrostki: *-ica* (1): *winica* (J, T) / *winca* (J) ‘winnica’ < *wino* (J, T)[20]; *-nica* (1): *chmjelnica* ‘chmielnik’ (T) < *chmjel* (J, T)[21]; *-ećna* (1): *chmjeleńca* (J, T) ‘chmielnik, plantacja chmielu’ < *chmjel* (J, T)[22]; *-nik* (1): *trawnik* 1. ‘trawnik’, 2. ‘darń’ (J, T) < *trawa* (J, T)[23]; *-ownja* (1): *różownja* ‘rozarium, ogród różany’ (J, T) < *róža* (J, T)[24]; *-ina* (1): *rohodźina* ‘miejsce zarośnięte trzciną’ (J) < *rohodź* ‘trzcina’ (J, T); *-izna*[25] (1): *rohodźizna* ‘miejsce zarośnięte trzciną’ (J, T) < *rohodź* ‘trzcina’. Z synchronicznego punktu widzenia można tu też ewentualnie wyróżnić sufiks *-erija*, wyraźnie obcego pochodzenia, występujący w nazwie *oranžerija* ‘oranżeria’ (T) < *oranža* ‘pomarańcza’ (J, T), jednak jest to derywat nieregularny semantycznie (‘miejsce, w którym uprawia się m.in. pomarańcze’).

Inna – już trzykrotnie mniej liczna – grupa nazw miejsc utworzonych od nazw roślin to nazwy budynków i pomieszczeń (w J i/lub T jest ich w sumie 13) służących do przechowywania danej rośliny i pochodzących z niej wyrobów: *trawjenk* ‘komórka na trawę’ (J) < *trawa* (J, T), *chmjelernja* ‘skład chmielu’ (T) < *chmjel* (J, T), *tobačnica*$_2$ (J) i *tobakownja* (J) ‘skład tytoniu’; do jej przetwarzania: *dubarnja* ‘młyn do mielenia kory dębowej’ (J, T) < *dub* (J, T), do produkcji wyrobów z danej rośliny: *tobačernja* (J) i *tobakarnja* (T) ‘wytwórnia wyrobów tytoniowych’ < *tobak* (J, T); do ich sprzedaży: *tobakarstwo*$_2$ ‘sklep z wyrobami tytoniowymi’ (J) i *wišnica* ‘stragan z wiśniami, Kirschbude’ (J) < *wišnja* ‘wiśnia’ (J, T), w tym także sprzedaży połączonej ze spożyciem: *čajownja* ‘herbaciarnia’ (J, T) < *čaj* (J, T), *kofejownja* ‘kawiarnia’ (J, T) < *kofej* (J, T), *winownja* (J, T) i *winarnja* (J, T) ‘winiarnia’ < *wino* (J, T).[26] Nazwy te zostały utworzone za pomocą 7 różnych sufiksów: *-ownja* (4), *-arnja* (3), *-ernja* (2), *-nica* (1), *-ica* (1), *-enk* (1) oraz *-arstwo* (1).

Do kategorii nazw miejsc utworzonych od nazw roślin można zaliczyć również nazwy różnego rodzaju pojemników służących do przechowywania wyrobów z danej

---

bobowniśćo < *bob* ‘fasola’, *dulkowniśćo* < *dulka* ‘bulwa ziemniaczana’, *kałowniśćo* < *kał* ‘kapusta’, *kukuricowniśćo*, *kulkowniśćo* < dial. *kulk*, *kulka* ‘kartofel’, *rajsowniśćo* < *rajs* ‘ryż’, *różowniśćo* < *róža*, *tobakowniśćo* < *tobak*, *tulpowniśćo* < *tulpa* ‘tulipan’, *wokowniśćo* < *woka* ‘wyka’ i wyjątkowo jedną formację z nazwą rośliny dziko rosnącej w podstawie: *jahodowniśćo* (op. cit., s. 105).

[20] U T. Lewaszkiewicza znajdziemy też derywat *slowčinica*/*slowčińca* ‘plantacja śliwek’ (op. cit., s. 158).

[21] Ponadto *wočnica* ‘pole z wyką, ściernisko po wyce’ (s. 160), *slowčnica* ‘plantacja śliwek’ < *slowka*, *wolijownica* ‘plantacja drzew oliwkowych’ i *wólšnica* ‘las olchowy, zarośla olchowe’ (T. Lewaszkiewicz, op. cit., s. 161).

[22] U T. Lewaszkiewicza też *cyblenica*/*cybleńca* ‘pole (grządka) z cebulą’ (op. cit., s. 170).

[23] Też: *brězniki* ‘lasek brzozowy’, *dubnik* ‘las dębowy’, *różnik* ‘ogród (gaik) różany’ i **chmjelnik* ‘plantacja chmielu’ (T. Lewaszkiewicz, op. cit., s. 178).

[24] T. Lewaszkiewicz wymienia też formację *pomorančownja* ‘oranżeria’ (op. cit., s. 150).

[25] T. Lewaszkiewicz podaje ponadto przykłady sporadycznego wykorzystania w funkcji tworzenia odroślinnych nazw miejsc sufiksów: *-arnja*: *figarnja* ‘cieplarnia z rosnącymi figami; sad figowy’ (s. 118), *-ownica*: *figownica* ‘ogród (plantacja) z figami’ i *smokwownica* < *smokwa* ‘figa’ (s. 168) oraz *-(j)enc*: *trawjenc* ‘trawnik’ (op. cit., s. 175).

[26] Ponadto *cokornicarnja* ‘cukrownia’ < *cokornica* ‘burak cukrowy’ (op. cit., s. 118), *cyblernja* ‘punkt sprzedaży świeżych warzyw’ < *cybla* ‘cebula’ (s. 135); *běrnownja* ‘ziemianka na kartofle’ i *kórkownja* ‘sklep z ogórkami’ (s. 150) oraz *tejownja* ‘herbaciarnia’ (T. Lewaszkiewicz, op. cit., s. 153).

rośliny. J i/lub T notują 6 derywatów o takim znaczeniu: *chmjelenc* ‘skrzynia a. komórka na chmiel’ (J, T) < *chmjel* (J, T) i *wowsnica* ‘skrzynia na owies’ (J, T) < *wows* (J, T); *tobačnica*$_1$ (J) i *tobakowka* (T) ‘tabakierka’, *tobačnik* ‘woreczek na tytoń, kapciuch’ (J), *žonopnica* ‘słoik na musztardę, musztardniczka’ (J, T) < *žonop* (J, T); ponadto wymienię tu nazwę naczynia służącego nie do przechowywania, lecz do przygotowywania napoju z danej rośliny: *čajnik* ‘czajnik, imbryk’(J, T) < *čaj* (J, T).

4.3.2. Specyficzną grupę derywatów odroślinnych stanowią nazwy roślin (wyłącznie drzew i krzewów), w których podstawie słowotwórczej – pośredniej lub (rzadziej) bezpośredniej – tkwią nazwy owoców tych roślin lub/i nazwy samych tych roślin, np. *datlowc*, *winowc*, *bozowc*. W większości wypadków są to derywaty o podwójnej motywacji: bezpośredniej odprzymiotnikowej i pośredniej odrzeczownikowej, ale niektórych przymiotników podstawowych – np. dla wyrazu *figowc* – J i T nie notują.[27] Interpretację charakteru tych derywatów komplikuje dodatkowo wieloznaczność rzeczowników podstawowych, np. *malena* ‘krzew’ i ‘owoc’, *wino* ‘krzew’ i ‘napój’. Derywaty typu *malenowc* stanowią swoiste pogranicze derywatów mutacyjnych i tautologicznych. Jako derywaty odprzymiotnikowe mogą być traktowane jako nazwy nosicieli cech: *malenowc* ‘krzew malinowy’, jako derywaty odrzeczownikowe – bądź jako mutacyjne derywaty od nazw części (odpartonimiczne, „całościowe“): *malenowc* ‘krzew, na którym rosną maliny (owoce)’, bądź jako derywaty tautologiczne: *malenowc* ‘malina (roślina)’. W derywatach typu *dubowc* można z kolei widzieć bądź mutacyjne odprzymiotnikowe nazwy nosicieli cech (‘krzew dębowy’), bądź odrzeczownikowe modyfikacyjne nazwy gatunkowe (‘rodzaj dębu, krzak dębu’), bądź odrzeczownikowe derywaty tautologiczne (‘dąb’). Niektóre z notowanych przez J i/lub T 32 takich derywatów bliższe są – jak *datlowc* = *datlowa palma* – derywatom mutacyjnym, inne – jak *dubowc* ‘krzew dębu’ derywatom modyfikacyjnym, jeszcze inne – jak *bozowc* = *bóz* – tautologicznym. Według danych J i/lub T derywaty, które mogą być zaliczone do tej grupy, tworzone są następującymi przyrostkami:

-*c* (2): *ćernjowc* (J, T) ‘krzew jeżyn’ < *ćernjowa* (J, T) *jahodka* (J, T) / *jahoda* (T) ‘jeżyna’; tu należy zapewne też *wolijowc* ‘drzewko oliwne’ (J, T) < *wolijowy* ‘olejny’ (J, T) a. (z ucięciem) *wolijowka* ‘oliwka’ (J, T);
-*(ow)c* (16): *bałmowc* ‘krzak bawełny’ (J, T) < *bałma* (J, T) a. *bałmowy* (J, T), *citronowc* (J, T) < *citrona* (J, T) a. *citronowy* (J, T), *čajowc* ‘krzew herbaciany’ (J, T) < *čaj* (J, T) a. *čajowy* (J, T), *datlowc* (J, T) < *datla* ‘daktyl’ (J, T) a. *datlowy* (T), *jahodowc* ‘krzak jagód’ < *jahoda* (J, T) a. *jahodowy* (J, T), *kofejowc* (J, T) < *kofej* (J, T) a. *kofejowy* (J, T), *malenowc* (J, T) < *malena* (J, T) a. *malenowy* (J, T), *mandlowc* (T) < *mandla* ‘migdał’ (J, T) a. *mandlowy* (T), *różowc* ‘krzak (drzewko) róży’ (J, T) < *róża* (J, T) a. *różowy* ‘różany’ (J, T), *sagowc* (T) < *sago* (T) a. *sagowy* (J, T), *šipkowc* ‘krzak dzikiej róży’ (J, T) < *šipka* ‘dzika róża’ (J, T) a. *šipkowy* (J, T), *winowc*$_1$ (J, T) < *wino* ‘winorośl’ (J, T) a. *winowy* (J, T); ponadto nazwy krzewów od nazw drzew lub krzewów: *bozowc* ‘krzak bzu’ (J, T) < *bóz* (J, T) a. *bozowy* (J, T), *dubowc* ‘krzak dębowy’ (J) < *dub* (J, T) a. *dubowy* (J, T), *lěskowc* ‘leszczyna’ (J, T) < *lěska* ‘leszczyna’ (J, T) a. *lěskowy* ‘leszczynowy’ (J, T), *ćisowc* (J) < *ćis* (J, T) a. *ćisowy* (J);

[27] Są one oczywiście systemowo możliwe, a nawet notują je inne słowniki górnołużyckie, jednak brak poświadczeń w J i T świadczy o ich stosunkowo niskiej frekwencji, co osłabia ich pozycję jako wyrazów podstawowych.

-*owc* (4): *brěškowc* (J, T) < *brěšk* ‘brzoskwinia (owoc)’ (J, T), *figowc* (J, T) < *figa* (J, T), *mangowc* (T) < *mango* (T), *marglowc* (J, T) < *margla* ‘morela’ (J, T),
-*ina* (6): *jabłučina* (J, T) < *jabłuko* (J, T), *krušwina* (J, T) < *krušwa* ‘gruszka (owoc)’ (J, T), *slowčina* (J, T) < *slowka* ‘śliwka (owoc)’ (J, T), *wišnina* ‘drzewo’ (J,T) < *wišnja* (J, T), *worješina* ‘drzewo orzecha włoskiego, Juglans regia’ < *worjech* (J, T), tu należy też tautologiczna *lěšćina* (J, T) < *lěska* ‘leszczyna’ (J, T).

Pozostałe sufiksy tworzą pojedyncze nazwy drzew (4). Są to przyrostki: -*nica* (1): *bambusnica* ‘Bambusa arundinacea’ (J) < *bambus* (T); -*nik* (1): *kokosnik* ‘palma kokosowa’ (J, T) < kokos (T); -*(ow)nik* (1): *muskatownik* (T) < *muskat* (T) a. *muskatowy* (T); -*nja* (1): *marušnja* (J, T) < *maruša* ‘morwa (jagoda)’ (J, T).

Wydaje się, że mimo różnorodności formalnej i semantycznej wszystkie wymienione derywaty powstały w wyniku działania tendencji do precyzowania znaczeń. W sytuacji, gdy wieloznaczność typu ‘roślina’ i ‘jej owoc’ stała się w komunikacji językowej niewygodna, dla uzyskania jednoznaczności pierwotnej nazwy dwuznacznej zaczęto używać wyłącznie – np. w wypadku wyrazu *krušwa* ‘gruszka’ – lub najczęściej – jak w wypadku wyrazu *malena* – jako nazwy owocu, a dla nazwania całej rośliny utworzono odpowiedni derywat.

4.3.3. Od nazw gatunków roślin tworzy się również w języku górnołużyckim nazwy innych gatunków roślin. Można wśród nich wyróżnić wyrazy należące do dwóch kategorii słowotwórczych: nazwy symilatywne (J i/lub T notują ich 15) oraz odmiejscowe nazwy wykonawców czynności (3).

Nazwy symilatywne utworzone zostały ze względu na mniejsze lub większe podobieństwo danej rośliny do innej niespokrewnionej z nią rośliny, lepiej znanej mówiącym. Derywaty takie tworzono:

a) od podobieństwa ogólnego pokroju: *šćěrjenc* bot. ‘wyczyniec czerwony, Amarantus’ (J, T) < *šćěr* ‘szczyr, Mercurialis’ (J, T), *žerchwica* ‘rzeżucha łąkowa, Cardamine pratensis’ (J, T) < *žerchej*, -*wje* f. ‘rukiew wodna’ (Z: ‘nasturcja, rzeżucha, Nasturtium officinale’; T: ‘жеруха’) (J, T), *rutwica* ‘krwawnik, Achillea millefolium’ (J, T) < *ruta* ‘ruta, Ruta graveolens’ (J, T), prawdopodobnie też *kuklik* bot. kuklik zwisły, Geum’ (T) i *kukelička* bot. ‘дрёма’ (T) < *kukel* ‘kąkol’ (J, T);
b) od podobieństwa liści: *cyblink*$_2$ ‘szczypiorek jako odrębny gatunek rośliny, Alium schoenoprasum’ < *cybla* ‘cebula’ (J, T), *dubčica* ‘czosnak, ożanka, Teucrium’ (J) < *dubk* (J, T), *krušwička*$_2$ ‘gruszyczka’ < *krušwa* (J, T), *wjerbinka* ‘Lysimachia’ (J, T) i *wjerbka* ‘wierzbówka, Epilobium angustifolium’ (J) < *wjerba* ‘wierzba, Salix’ (J, T), *lenčk* ‘lnica, Linaria vulgaris’ (J, T) < *len* (J, T);
c) od podobieństwa kwiatów: *różownik*$_2$ ‘róża alpejska, niem. Alpenrose, łac. Rhododendron’ (J, T) < *róža* ‘róża’ (J, T), *rěpik*$_1$ ‘rzepik, Agrimonia’ (J, T) < *rěpa* ‘rzepa’ (J, T);
d) od podobieństwa korzeni obu roślin: *rjetwička* (T) / *rjetkwička*$_2$ ‘rzodkiewka’ (J) < *rjetkej* (J, T) ‘rzodkiew’;
e) od podobieństwa cebulki jednej rośliny do owocu innej rośliny: *worješenc* ‘szalotka, Allium ascalonicum’ (J, T) < *worjech* (J, T).

Do nazw symilatywnych należą też zapewne 4 inne nazwy, dla których podstawy porównania nie udało mi się ustalić: *habrik* ‘szarota (Z: szczawik), Gnaphalium’ (J, T) < *habr* ‘grab’ (T), *kokorička* ‘kokoryczka, Polygonatum’ (J, T) < *kokorč* ‘kokorycz, Corydalis’ (J, T), *różat* ‘rezeda, Reseda’ (J, T) < *róža* ‘róża’ (J, T), *mandlowka* ‘wierzba migdałowa’ (J) < *mandlowy* (T) a. *mandla* ‘migdał’ (J, T), por. niem. *Mandelweide* ‘wierzba migdałowa’.

Nazwy symilatywne motywowane nazwami roślin występują również w obrębie słownictwa niebotanicznego, lecz są one rzadkie. Do grupy tej można zaliczyć 2 nazwy motywów zdobniczych *palmeta* (T) < *palma* (J, T) i *różica* ‘rozeta’ (J, T) < *róža* (J, T), a także rzeczownik *móšk* ‘meszek, puch, puszek’ (J, T) < *moch* (J, T).

Do nazw roślin utworzonych od nazw innych roślin rosnących w ich pobliżu, a więc do odmiejscowych nazw agentywnych (por. GWJP[28], s. 437), należą natomiast 3 wyrazy wymienione w J i/lub T: *brězak* ‘koźlarz czerwony, Boletus scaber’ (J, T) < *bréza* (J, T), *dubak* ‘grzyb dębnik, dębówka, dębniak’ (J, T) < *dub* (J, T), a także *wosyk* ‘grzyb Boletus rufus’ (J) < *wosa* ‘osika’ (J).

Kategorię słowotwórczą odmiejscowych nazw agentywnych reprezentują również niektóre nazwy zoologiczne, ściślej: ornitologiczne. Od miejsca występowania zostały nazwane w języku górnołużyckim następujące ptaki (J i/lub T notują ich 5): *brězan* ‘cietrzew’ (J, T) < *bréza* (J, T), por. niem. *Birkhuhn*, *rokoćinar* (J, T) orn. ‘potrzos’ < *rokoćina* ‘wierzba rokicina’ (J, T) i *sćinar* orn. ‘potrzos’ (J, T) < *sćina* ‘trzcina’ (J, T), *rokotak* zool. ‘камышевка’ (T) < *rokot* ‘rokicina’ (J, T), *sćinik* ‘gajówka’(J) < *sćina* ‘trzcina’ (J, T).

Drugą grupę wśród nazw ornitologicznych pochodzących od nazw roślin stanowią nazwy utworzone ze względu na sposób odżywiania się ptaków (w J i/lub T są 2 takie derywaty): *jemjelnik* ‘jemiołuszka’ (J, T) < *jemjel* ‘jemioła’ (J, T)[29], *konopačk* orn. ‘czeczotka, konopnik, makolągwa’[30] (J, T) < *konop* (J, T), por. ros. *коноплянка*.

Zarazem miejscem występowania i sposobem odżywiania się motywowana jest natomiast jedyna zarejestrowana przez J i/lub T nazwa entomologiczna utworzona od nazwy rośliny: nazwa szkodnika grochu: *hrochowka* ‘chrząszcz grochowy’ (J) < *hroch* (J, T). W innych słownikach łużyckich można spotkać też inne wyrazy tego typu (np. Z: *dubjančnik* ‘galasówka dębiankowa, Cynis quercus folii’), należą one jednak do słownictwa specjalistycznego, raczej rzadkiego.

4.3.4. Wśród derywatów od nazw roślin dość wyraźnie rysuje się też nie wymieniana w zestawach kategorii słowotwórczych grupa partonimów. J i/lub T notują 17 derywatów od nazw roślin, które są nazwami różnych części tych roślin:

– owoców (5): *bozanka* col. ‘jagody dzikiego bzu’ (J, T) < *bóz* ‘bez’ (J, T), *bukwica* ‘bukiew’ (J, T) < buk (J, T), *jabłuko* ‘jabłko’ (J, T) < *jabłoń* (J, T), *ćernjowka* (J, T)

---

[28] *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II *Morfologia*, pod red. R. Grzegorczykowej, R. Laskowskiego i H. Wróbla, wyd. II zmienione, Warszawa 1998.

[29] „*Jemiołuszka*, stp. *jemielucha* [...], głuż. *jemjelnik*, [...]. Od rzeczownika *jemioła*, której nasiona są ulubionym przysmakiem tego ptaka“ – J. Strutyński, *Polskie nazwy ptaków krajowych*, Wrocław 1972, s. 97.

[30] „Makolągwa – [...] żywi się ziarnem konopnym, lnianym i makowym“ (*Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–1969 = SJPD).

‘jeżyna’ < *ćernjowa jahodka* ‘jeżyna’ (J, T), *wjerjebinka* ‘jagoda jarzębiny’ (J, T) < *wjerjebina* (J, T);
– szyszek (1): *wólšowka* ‘szyszka olszowa’ (J) < *wólša* (J, T);
– główki (1): *makojca* ‘makówka, główka maku’ (J, T) < *mak* (J, T);
– liści (3): *cyblinka* i *cyblink*$_1$ ‘szczypiorek, zielone liście cebuli’ (J, T) < *cybla* ‘cebula’ (J, T), *tobačina*$_1$ ‘liście tytoniu’ (J) < *tobak* (J, T);
– gałązek (1): *brězowc* ‘pręt brzozowy, gałązka brzozy’ (J, T) < *brěza* (J, T);
– łodyg (słomy) (2): *hrochownica* ‘grochowiny, słoma grochowa’ (T), *makowina*$_1$ ‘makowiny’ (J) < *mak* (J, T);
– ziarna (2): *hróšo*, *-eća* ‘ziarno grochu’ (T) i *hróšatko* ‘ziarnko grochu’ (J, T) < *hroch* (J, T).
– Specyficznymi częściami roślin są też galasówki, narośle na liściach dębu, wywołane złożeniem jajeczek przez owady; J i/lub T notują 2 nazwy tych narośli: *dubjanka* / *dubjenka* i *dubjawka* (J) < *dub*.

Niektóre z tych wyrazów – nazywające przede wszystkim części roślin odłączone od macierzystej rośliny, a więc *tobačina*$_1$ ‘liście tytoniu’ (J), *brězowc* ‘pręt brzozowy, gałązka brzozy’ (J, T), *hrochownica* ‘grochowiny, słoma grochowa’ (T), *makowina*$_1$ ‘makowiny’ (J) – można zaliczyć również do nazw mało przetworzonych wyrobów z danej rośliny, a nazwy ziaren grochu uznać za singulativa od *hroch* ‘col. ziarno grochu’, ale dla pozostałych 9 derywatów nie znajdziemy innych interpretacji słowotwórczych. Kategoria słowotwórcza partonimów nie ma wyrazistych wykładników formalnych; należą do niej derywaty utworzone wieloma sufiksami: *-ka* (1), *-(ow)ka* (2) i *-anka* (1), *-ina* (1), *-(ow)ina* (1), *-inka* (1) i *-ink* (1), *-o*, *-eća* (1) i *-atko* (1), *-ko* (1), *-wica* (1), *-(oj)ca* (1) i *-(ow)nica* (1), a także *-(ow)c* (1).

4.3.5. Od nazw roślin stosunkowo często tworzy się też nazwy wyrobów z danej rośliny (w J i/lub T jest ich 15). Są to przede wszystkim nazwy produktów spożywczych: *běrnojna* ‘mąka kartoflana’ (J), *citronina* ‘skórka cytrynowa w cukrze, cykata’ (T), *citronowka* ‘woda z sokiem cytrynowym’ (J) < *citronowy* (T), *jabłučnica* ‘mus jabłkowy’ (J, T) < *jabłučny* (J, T), *jahodnica* ‘sok z jagód’ (J, T) < *jahoda* (J, T), *kałšica* ‘kwas z kiszonej kapusty’ (T) < *kał* ‘kapusta’ (J, T), *malenowka* 1. ‘wino malinowe, maliniak’, 2. ‘lemoniada z sokiem owocowym’ (J) < *malena* (J, T), *oranžada* ‘napój pomarańczowy’ (T) < *oranža* ‘pomarańcza’ (J, T), *połonk*$_2$ ‘wino wermut’ (J, T) < *połon* ‘piołun’ (J, T), *slowkojca* ‘wódka śliwowica’ (J, T) < *slowka* (J, T), *sočki* pl. ‘potrawa z soczewicy’ (J) < *sok* ‘soczewica’ (J), *višnjowka* ‘wódka wiśniówka’ (J, T) < *višnjowy* (J, T); ponadto *palmin* ‘olej palmowy’ (T) < *palma* (J, T) i *winik* ‘spirytus winny’ (T) < *wino* (J, T). O wiele rzadsze są w tej grupie nazwy wyrobów włókienniczych: *bałmjanka* ‘tkanina bawełniana’ (J) < *bałma* ‘bawełna’, *rohožka* ‘mata trzcinowa, rogoża’ (J) < *rohož* a. *rohoža* ‘trzcina’ (J). Większość nazw wyrobów ma podwójną motywację (odprzymiotnikową lub odrzeczownikową).

4.3.6. Mówiąc o stosunkowo dużej produktywności nazw wytworów, warto zwrócić uwagę, że w świetle danych J i T w języku górnołużyckim funkcjonuje tylko jedna nazwa genetyczna: *chójnina*$_2$ (J, T) ‘drewno sosnowe, sośnina’, utworzona sufiksem *-ina* od rzeczownika *chójna* (J, T).

4.3.7. Specyficzną „odroślinną“ grupę, stosunkowo liczną wśród derywatów odrzeczownikowych, stanowią natomiast nazwy substancji zawartych m.in. w danej roślinie (7): *dubica* ‘garbnik zawarty w korze dębowej’ (J, T), *chmjelowina* chem. ‘Hopfenbitter, gorycz chmielowa’ (J) < *chmjelowy* (J, T), *kofejowina* ‘kofeina’ (J), *makowina*$_2$ ‘opium’ (J) < *mak* (J, T), *palmitin* chem. ‘kwas palmitynowy, związek chemiczny występujący w większości tłuszczów roślinnych i zwierzęcych, m.in. w palmie’ (T) < *palma* (J, T), *tobačina*$_2$ ‘nikotyna’ (J) < *tobak* (J, T), *winina* ‘kamień winny (kwaśny winian potasu, wydzielający się podczas fermentacji wina z niektórych owoców, zwłaszcza z winogron)’ (J, T) < *wino* (J, T).

4.3.8. Niezbyt swoistą, choć mimo wszystko stosunkowo liczną, grupę derywatów, w których podstawach bezpośrednich lub pośrednich tkwią nazwy roślin, tworzą rzeczowniki osobowe (21). Szczególne miejsce zajmuje wśród nich rzeczownik *wólšan* ‘król olch’ (J, T), odnoszący się do istoty mitologicznej. Pozostałe rzeczownikowe derywaty osobowe to przede wszystkim odobiektowe nazwy wykonawców czynności (w J i/lub T jest ich 10): *bałmar* ‘handlarz bawełną’ (J) < *bałma* (J, T), *hribar* ‘zbieracz grzybów’ (J, T), *chmjeler* ‘chmielarz, plantator uprawiający chmiel’ (T) < *chmjel* (J, T), *jahodar* ‘osoba zbierająca lub sprzedająca jagody’ (J, T) < *jahoda* (J, T), *lenar* ‘plantator lnu’ (T), *tobačer* ‘robotnik w fabryce tytoniu’ (J), *tobakar* ‘plantator tytoniu’ (T), *trawar* ‘kosiarz’ (J, T), *winar* ‘winiarz, sprzedawca wina’ (J, T), *wjerbar* ‘Weidenbauer’ (J). Ponadto J i/lub T notują 3 nazwy posiadaczy: *winicar* ‘właściciel winnicy’ (J, T) < *winica* ‘winnica’ (J, T), *kofejownica* ‘właścicielka a. kierowniczka kawiarni’ (J) i *kofejownik* ‘kierownik a. właściciel kawiarni’ (J), a także 1 nazwę amatora: *różer* ‘miłośnik róż’ (T) < *róža* (J, T).

Od niektórych nazw wykonawców czynności i właścicieli J i/lub T poświadczają również nazwy żeńskie (6): *hribarka* (J, T) < *hribar* (J, T), *jahodarka* (J) < *jahodar* (J), *tobačerka* (J) < *tobačer* (J), *trawarka* (J) < *trawar* (J, T), *winarka* (J, T) < *winar* (J, T), *winicarka* (J, T) < *winicar* (J, T).

Rzeczowniki osobowe tkwią formalnie również w podstawie słowotwórczej nazw abstrakcyjnych nazywających ogół czynności związanych z uprawą roślin i handlem otrzymywanymi z nich produktami, takich jak (5): *lenarstwo* ‘uprawa lnu’ (J, T) < *lenar* (T) i *tobačinarstwo* ‘uprawa tytoniu’ (J) < *tobak* (J, T); *chmjelerstwo* ‘chmielarstwo, uprawa chmielu i handel chmielem’ (J, T) < *chmjeler* (T); *tobakarstwo*$_1$ ‘handel tytoniem’ (J) < *tobak* (J, T) i *winarstwo* ‘handel winem’ (J, T) < *winar* ‘winiarz’ (J, T). Z semantycznego punktu widzenia są to jednak derywaty od nazw roślin, utworzone złożonymi przyrostkami *-arstwo*, *-inarstwo* i *-erstwo*.

4.3.9. Pozostałe grupy znaczeniowe derywatów utworzonych od nazw roślin są w J i/lub T nieliczne.

Do kategorii nazw temporalnych (por. GWJP, s. 448) należą dwie nazwy miesięcy o charakterze asocjacyjnym: *różownik*$_1$ ‘maj’ < *róža* (J, T) i *winowc*$_2$ ‘październik’ (J, T) < *winowy* (J, T), ponadto *bołmončka* ‘niedziela palmowa, czyli dzień, w którym święci się palmy’ (J, T) < *bołmina* ‘wierzba iwa, wierzba palmowa’ (J, T).

Nazwy nieosobowych nosicieli cech (jest ich w J i/lub T 4) reprezentuje przede wszystkim rzeczownik *mochač* ‘stary karp’ (2. ‘stary człowiek’), tj. ‘to, co jest porośnięte mchem, pień’ (J, T) < *moch* (J, T). Inne 2 nazwy tego typu, o motywacji metaforycznej, znajdują się na pograniczu derywatów onomazjologicznych (asocjacyjnych) i wyrazów niepodzielnych słowotwórczo; chodzi o wyrazy: *różowc*$_2$ ‘różaniec’ (J, T), tj.

‘zbiór modlitw poświęconych Maryi, zwanych metaforycznie ogrodem różanym, różanym wieńcem lub tp.’, por. łac. *rosarium*, niem. *Rosenkranz*; *kopřiwjanka* ‘tkanina z bardzo cienkich nici, np. muślin, etamina, zwana też suknem pokrzywkowym od podobieństwa do płótna otrzymywanego z pokrzyw, niem. Nesseltuch’ (J), por. pol. *pokrzywka* ‘bardzo cienkie nici’ (SJPD) < *kopřiwa* (J, T). Natomiast wyraz *rěpjank* ‘ząb mleczny’ (J, T) pochodzi od metaforycznego znaczenia przymiotnika *rěpjany* ‘kruchy, słaby, niewytrzymały’ (J, T).

Do nazw zjawisk charakteryzowanych przez relację do przedmiotu (por. GWJP, s. 448), przy czym relacja ta ma charakter porównawczy, należy *kopřiwka*$_2$ med. ‘pokrzywka, choroba uczuleniowa, której charakterystycznym objawem jest wysypka jak po oparzeniu pokrzywą’ (J, T).

Rzeczownik *tobačnistwo* ‘spółka tytoniowa, towarzystwo tytoniowe’ (J) jako jedyny spośród derywatów od nazw roślin zawartych w J i/lub T może być zaliczony do zbiorowych odobiektowych wykonawców czynności.

Wśród derywatów rzeczownikowych 2. taktu znalazł się też jeden derywat transpozycyjny: odczasownikowa nazwa czynności *schmjelenje* (J) < *schmjelić* ‘upić się’ (T).

5.1.1. Wśród derywatów przymiotnikowych od nazw roślin swą liczebnością zdecydowanie wyróżniają się przymiotniki utworzone przyrostkiem *-owy*. W J i/lub T zanotowano 108 takich przymiotników: *apelsinowy* (T) < *apelsina* ‘pomarańcza’ (T); *aprikozowy* (T) < *aprikoza* (T) ‘morela’; *bałmowy* (J, T) < *bałma* (J, T) ‘bawełna’; *bambusowy* (T) < *bambus* (T); *běrnjowy* (J) / *běrnowy* (T) < *běrna* (J, T) ‘kartofel, ziemniak’; *bozowy* (J) < *bóz* ‘bez’ (J, T); *brězowy* (J, T) < *brěza* ‘brzoza’ (J, T); *bukowy* (T) < *buk* (J, T); *cedrowy* (T) < *cedra* ‘cedr’ (J, T); *citronowy* (T) < *citrona* (J, T); *cyblowy* (J) < *cybla* ‘cebula’ (J, T); *cypresowy* (T) < *cypresa* (J, T); *čajowy* (J, T) < *čaj* ‘herbata, krzak herbaty’; *datlowy* (T) < *datla* ‘daktyl’ (J, T); *dubowy* (J, T) < *dub* ‘dąb’ (J, T); *dźećelowy* (J, T) < *dźećel* ‘koniczyna’ (J, T); *fijałkowy* ‘1. fiołkowy, 2. fioletowy’ (J, T) < *fijałka* ‘fiołek’ (J, T); *hribowy* (J, T) < *hrib* ‘grzyb’ (J, T); *hrochowy* (J, T) < *hroch* (J, T); *chójnowy* (J, T) < *chójna* ‘sosna’ (J, T); *chrěnowy* (T) < *chrěn* (J, T); *jabłukowy* (J, T) < *jabłuko* ‘jabłko’ (J, T); *jahłowy* (T) < *jahły* ‘jagły, proso’ (J, T); *jahodowy* (J, T) < *jahoda* (J, T); *jałorcowy* (T) < *jałorc* (J, T) ‘jałowiec’; *jasenjowy* (J, T) < *jaseń* (J, T); *jasminowy* (T) < *jasmin* (T); *ječmjenowy* (J) < *ječmjeń* (J, T); *jiwowy* (T) < *jiwa* ‘wierzba, iwa’ (J, T); *kaktusowy* (T) < *kaktus* (T); *kałowy* (J, T) < *kał* ‘kapusta’ (J, T); *kastanijowy* (T) < *kastanija* ‘kasztan’ (T); *kamilkowy* (T) < *kamilka* ‘rumianek’ (J, T); *kimjelčkowy* (T) < *kimjelčka* ‘kminek’ (J, T); *klonowy* (T) < *klon* (J, T); *kobłukowy* (T) < *kobłuk* ‘czosnek’; *kofejowy* (T) < *kofej* ‘kawa’ (J, T); *kokosowy* (J, T) < *kokos* (T); *kopřiwowy* (J, T) < *kopřiwa* ‘pokrzywa (Z: Urtica diocea)’ (J, T); *kórkowy* (J, T) < *kórka* ‘ogórek’ (J, T); *kosmačkowy* (T) < *kosmačk* (J, T) / *kosmačka* (J) ‘agrest’; *krušwowy* (T) < *krušwa* ‘gruszka (owoc)’ (J, T); *kukuricowy* (T) < *kukurica* (J, T); *ławrjencowy* (J, T) < *ławrjenc* (J, T); *larikowy* (J) < *larik* ‘modrzew’ (J, T); *lenowy* (T) < *len* (J, T); *lěskowy* (J, T) < *lěska* ‘leszczyna’ (J, T); *lěšćinowy* (T) < *lěšćina* ‘leszczyna’ (J, T); *lipowy* (J, T) < *lipa* (J, T); *mahagonijowy* (T) < *mahagoni* ‘mahoń’ (T); *makowy* (J, T) < *mak* (J, T); *malenowy* (J, T) < *malena* (J, T); *mandlowy* (T) < *mandla* ‘migdał’ (J, T); *marušowy* (T) < *maruša* ‘morwa (jagoda)’ (J, T); *mochowy* (J, T) < *moch* ‘mech’ (J, T); *morchejowy* (T) < *morchej* f. (J, T); *muskatowy* (T) < *muskat* ‘muszkat (przyprawa)’ (T); *mušotowy* (J) < *mušota* ‘gałka muszkatołowa, muszkat’ (J); *myrtowy* (T) < *myrta* (J, T); *nalikowy* (J, T) < *nalika* (J, T) / *nalik* (J) ‘goździk’; *neplowy* (J) < *nepl* ‘kartofel’ (J); *oliwowy* (T) < *oliwa* ‘oliwka (owoc)’; *oranžowy* (J, T)

< *oranža* ‘pomarańcza’ (J, T); *palizandrowy* (T) < *palizander* (T); *palmowy* (J, T) < *palma* (J, T); *paproćowy* (T) < *paproć* (T); *papyrusowy* (T) < *papyrus* (T); *połonowy* (T) < *połon* ‘piołun’ (J, T); *rajsowy* (J, T) < *rajs* ‘ryż’ (J, T); *rapsowy* (T) < *raps* ‘rzepak’ (T); *rěpowy* (J, T) < *rěpa* ‘burak’; *rokotowy* (J, T) < *rokot* ‘rokicina’ (J, T); *różowy* (J, T) < *róża* (J, T); *rožkowy* (T) < *rožka* ‘żyto’ (J, T); *runklicowy* (T) < *runklica* ‘burak’ (J, T); *safranowy* (T) < *safran* ‘szafran’ (T); *sagowy* (T) < *sago* (T); *słončnoróžowy* (T) < *słončna róża* ‘słonecznik’ (J, T); *slowkowy* (J, T) < *slowka* (J, T); *sokowy* (J) < *sok* ‘soczewica’ (J); *sojowy* (T) < *soja* (T); *solotejowy* (J) < *solotej* f. ‘sałata’ (J, T); *ścinowy* (J, T) < *ścina* (J, T); *syćiznowy* (J) < *syćizna* ‘sitowie’ (J, T); *šipkowy* (J) < *šipka* ‘dzika róża’ (J); *šmrěkowy* (J, T) < *šmrěk* ‘świerk (J: Picea)’ (J, T); *tobakowy* (J, T) < *tobak* (J, T); *tomatowy* (T) < *tomata* (J, T); *trawowy* (J, T) < *trawa* (J, T); *truskalcowy* (J, T) < *truskalca* ‘truskawka, poziomka’ (J, T); *třěšnjowy* (J, T) < *třěšeń* (J, T) / *třěšnja* (J, T) ‘czereśnia’; *ćisowy* (J) < *ćis* (J, T); *winowy* (J, T) < *wino* ‘winorośl’ (J, T); *višnjowy* (J, T) < *višnja* (J, T); *wjazowy* (J, T) < *wjaz* (J, T); *wjerbowy* (J, T) < *wjerba* (J, T); *wjerjebinowy* (T) < *wjerjebina* (J, T); *wolijowcowy* (T) < *wolijowc* ‘drzewo oliwne’ (J, T); *wólšowy* (J, T) < *wólša* (J, T); *worjechowy* (J, T) < *worjech* (J, T); *worješinowy* (J, T) < *worješina* ‘ orzech włoski (J: drzewo orzechowe, orzech, Juglans regia)’ (J, T); *wóstowy* (J) < *wóst* ‘oset’ (J, T); *wosowy* (J) < *wosa* ‘osika’ (J); *wosycowy* (J) < *wosyca* (J, T); *wowsowy* (J) < *wows* (J, T); *wrjosowy* (J, T) < *wrjós* (J, T); *žonopowy* (J, T) < *žonop* ‘gorczyca’ (J, T). Tutaj też zaliczam przymiotnik *bunowy* (J, T), pochodzący nie od *buna* ‘fasola’, lecz od przenośnego znaczenia tego wyrazu: *buna* ‘ziarnko kawy’, np. *bunowy kofej* ‘kawa ziarnista (naturalna)’.

Pod względem znaczenia i zarazem funkcji formantu słowotwórczego wśród przymiotników na *-owy* można wyróżnić dwie nierówne pod względem liczebności grupy: 1) bardzo liczne przymiotniki relacyjne, nazywające w zależności od kontekstu różnorodne relacje między rzeczownikiem podstawowym dla danego przymiotnika i określanym przez ten przymiotnik rzeczownikiem, 2) stosunkowo nieliczne przymiotniki nazywające kolor, będące przymiotnikami jakościowymi.

Przymiotniki nazywające kolor są derywatami mutacyjnymi i należą ze względu na postać parafrazy słowotwórczej (‘o kolorze charakterystycznym dla rośliny nazwanej w podstawie’) do przymiotników porównawczych (symilatywnych). J i/lub T poświadczają znaczenie barwy – najczęściej oprócz znaczenia ogólnorelacyjnego – dla przymiotników: *fijałkowy* (J, T), *oranžowy*, *różowy*, *trawowy* ‘o kolorze trawy’, *višnjowy*.

Pozostałe przymiotniki na *-owy* od nazw roślin mają charakter relacyjny (GWJP, s. 482) i w związku z tym bliskie są kategorialności. Jako leksemy należą one do derywatów transpozycyjnych, przekształcających wyraz podstawowy wyłącznie pod względem przynależności do części mowy, pełnią bowiem tę samą funkcję co odpowiednie formy przypadkowe rzeczowników podstawowych lub tworzone z ich udziałem wyrażenia przyimkowe, np. *dubowe lisćo – lisćo duba*, *hrochowa poliwka – poliwka z hrochu*. Znaczenie słowotwórcze tych derywatów – ‘mający związek z daną rośliną’ – konkretyzuje się dopiero w połączeniach z rzeczownikami.

37 z tych 108 przymiotników zaopatrzono w J i/lub T w przykłady użycia; 21 po jednym przykładzie, 10 – po 2 przykłady, 4 – po 3 przykłady (*kałowy*, *kokosowy*, *ławrjencowy* i *winowy*) i 2 – po 4 przykłady (*čajowy* i *jabłukowy*). W przykładach tych przymiotniki reprezentują następujące użycia:

a) użycia genetyczne, czyli użycia o parafrazie słowotwórczej typu ‘pochodzący z’ (między podstawą przymiotnika a określanym rzeczownikiem zachodzi relacja pochodzenia, por. GWJP, s. 486): *rěpowy cokor* ‘cukier buraczany’, *ścinowy cokor* ‘cukier trzcinowy’; *dubowe drjewo* ‘drewno a. drzewo dębu’, *klonowe drjewo* ‘drewno klonowe’; *kokosowe łyko* ‘włókno kokosowe’ (T); *kokosowy tuk* ‘tłuszcz kokosowy’ (T); *jałorcowy wolij* ‘olej z jałowca’, *oliwowy wolij* ‘olej z oliwek’, *słónčnoróžowy wolij* ‘olej słonecznikowy’, *sojowy wolij* ‘olej sojowy’; bliskie użyciom genetycznym są użycia, w których podstawa przymiotnika nazywa tylko jedno ze źródeł substancji, nazywanej określanym rzeczownikiem: *citronowa kisalina* ‘kwasek cytrynowy, tzn. związek znajdujący się w wielu owocach, m.in. w soku cytrynowym’(T), *winowy cokor* ‘glukoza, cukier gronowy, występujący m.in. w winogronach i innych słodkich owocach, też w miodzie’, *winowa kisalina* ‘kwas winowy (winny), występujący w wielu owocach, głównie w winogronach’;
b) bliskie im znaczeniowo użycia materiałowe, czyli użycia o parafrazie słowotwórczej ‘zrobiony z’ (podstawa przymiotnika nazywa tu materiał, a rzeczownik określany wytwór z tego materiału; por. GWJP, s. 487): *hrochowa poliwka* (T); *jabłukowy tykanc* ‘placek z jabłkami’; *jałorcowy palenc* ‘nalewka jałowcowa’; *kamilkowy čaj* ‘napar z rumianku’; *malenowa brěčka* ‘sok malinowy’; *ławrjencowy wěnc* ‘wieniec laurowy’; *mahagonijowe blido* ‘stół z mahoniu’; *makowa całta* ‘bułka z makiem’ (T), *makowy tykanc* ‘makowiec’ (T); *slowkowy tykanc* ‘placek śliwkowy’ (T); *wišnjowy tykanc* ‘placek z wiśniami’;
c) użycia wskazujące na całość w relacji do części, czyli użycia o parafrazie słowotwórczej ‘będący częścią’ (por. GWJP, s. 488): *dubowe lisćo* ‘liście dębowe’; *hribowa plećeńca* ‘grzybnia’ (T); *jabłukowa bělizna* ‘skórka z jabłka’; *kałowa hłójčka* ‘główka kapusty’ (T), *kałowy hłub* ‘głąb kapuściany’ (T); *ławrjencowe lisćo* ‘liście laurowe’, *ławrjencowe łopješko* ‘listek laurowy (przyprawa)’; *lěskowy worjech* ‘orzech laskowy’ (T), *lěskowe micki* ‘bazie leszczynowe’; *lipowe kćenje* ‘kwiat lipy’ (T); *tobakowe łopjeno* ‘liść tytoniu’ (T);
d) użycia wskazujące na element zbioru, zwane syngulatywnymi, czyli użycia o parafrazie słowotwórczej ‘złożony z’ (podstawa przymiotnika wskazuje na element zbioru nazywanego przez rzeczownik określany; por. GWJP, s. 488): *oliwowy haj* ‘gaj oliwny’; *różowy kwěćel* ‘bukiet róż’,
e) użycia wskazujące na część w relacji do całości, zwane partytywnymi (por. GWJP, s. 488), w których rzeczownik podstawowy nazywa część rośliny, najczęściej owoc, a rzeczownik określany – całą roślinę: *aprikozowy štom(ik)* ‘drzewo morelowe’; *datlowa palma*; *sagowy štom* ‘sagowiec’;
f) użycia zakresowe, w których podstawa przymiotnika zawęża zakres określanego rzeczownika, tzn. rzeczownik określany jest hiperonimem w stosunku do nazwy rośliny będącej podstawą przymiotnika (por. GWJP, s. 490–491): *rokotowy kerk* ‘krzak rokiciny’; *winowy pjeńk* ‘krzew winny’ (J); *kokosowy worjech* ‘orzech kokosowy’ (T); *muskatowy worjech* ‘gałka muszkatołowa’; z teoretycznego widzenia tu należą też przymiotniki nazywające kolor występujące w użyciach: *różowa barba* ‘kolor różowy’; *wišnjowa barba* ‘kolor wiśniowy’;
g) użycia obiektowe, odtwarzające relacje między rośliną jako obiektem czynności a innymi argumentami przy nie wyrażonym predykacie (por. GWJP, s. 486); ten drugi obiekt, nazwany określanym rzeczownikiem, może być środkiem czynności (wówczas przymiotnik ma znaczenie: ‘przeznaczony do zbioru danej rośliny’): *běrnowy kombajn* ‘kombajn ziemniaczany’ (T); *lenowy kombajn* ‘kombajn do zbioru lnu’;

rěpowy kombajn ‘kombajn buraczany’; często podstawa przymiotnika nazywa przedmiot lokalizowany w przestrzeni, a rzeczownik określany jest nazwą różnego rodzaju pojemników – parafraza słowotwórcza przymiotnika może mieć wówczas dwojaką postać 1) ‘przeznaczony do przechowywania produktu z danej rośliny’: *kałowy sud* ‘beczka do kapusty’ (T), *tobakowy měšk* ‘kapciuch, woreczek do tytoniu’ (T), ewentualnie 2) ‘przeznaczony do przyrządzania i spożywania produktu z danej rośliny’: *čajowa kana* ‘czajnik’ (T), *čajowa šalka* ‘filiżanka do herbaty’ (T), *čajowe sudobja* ‘serwis do herbaty’ (T), *čajowy warjak* ‘samowar’ (T); *kofejowa šalka* ‘filiżanka do kawy’;

h) użycia subiektowe, w których subiekt jest nazwą przedmiotu lokalizowanego (por. GWJP, s. 485): *bałmowe polo* (T) ‘pole, na którym rośnie bawełna’;
i) użycie lokatywne miejscowe (por. GWJP, s. 492), w których przymiotnik ma znaczenie ‘mieszkający w danej roślinie, pasożytujący na niej’: *jabłukowa sadnička* ‘zool. owocówka jabłkówka’;
j) użycie „postaciowe“, przy którym przymiotnik znaczy ‘występujący w formie, w postaci’: *bunowy kofej* ‘kawa naturalna’.

Specyficzne znaczenie ma: *jabłukowy kwět* ‘kwiat jabłoni’ i *lenowe kćenje* ‘kwiat lnu’.

5.1.2. Oprócz przymiotników na *-owy* charakter transpozycyjny i znaczenie relacyjne mają również o wiele mniej liczne przymiotniki utworzone od nazw roślin przyrostkami *-ny*, *-(j)any*, *-(j)acy* oraz formantem paradygmatycznym.

5.1.2.1. Według danych J i/lub T drugie miejsce pod względem liczby tworzonych derywatów przymiotnikowych o znaczeniu relacyjnym zajmuje przyrostek *-ny*; słowniki te poświadczają 13 utworzonych za jego pomocą przymiotników: *hejdušny* (J, T) < *hejduška* ‘gryka’(J, T), np. *hejdušna kołbasa* ‘kaszanka’ (T); *jabłučny* (J, T) < *jabłuko* (J, T), np. *jabłučna brěčka* 1. ‘sok z jabłek’, 2. wino jabłkowe, cydr’ (T), *jabłučna muka* ‘mus jabłkowy’ (T); *ječny* (T) < *ječmjeń* ‘jęczmień’ (J, T), np. *ječne krupički* ‘kasza jęczmienna’ (T), *ječna muka* ‘mąka jęczmienna’ (T); *kalny* (J, T) < kał ‘kapusta’ (J, T); *konopny* (T) < *konop* (J, T), np. *konopne symjo*; *móšny* ‘omszony, porosły mchem’ (J, T) < *moch* ‘mech’ (J, T) [a *mochowy* ‘mchowy, mszysty’]; *pšeńčny* (J, T) < *pšeńca* (J, T), np. *pšeńčna muka* ‘mąka pszenna’ (J, T), *pšeńčne krupy* ‘kasza z pszenicy’ (J, T); *tobačny* (J) < *tobaka* (J, T); *trawny* (T) < *trawa* (J, T); *worješny* (J, T) < *worjech* (J, T); *wowsny* (J, T) < *wows* (J, T), np. *wowsne tružki* ‘płatki owsiane’; *wrjósny* (J) < *wrjós* (J, T); *žonopny* (J) < *žonop* ‘gorczyca’ (J, T).[31]

5.1.2.2. Trzecim przyrostkiem tworzącym w języku górnołużyckim przymiotniki relacyjne od nazw roślin jest sufiks *-(j)any*. J i/lub T notują 9 takich przymiotników: *bałmjany* (J) < *bałma* ‘bawełna’ (J, T); *dubjany* (J, T) < *dub* ‘dąb’ (J, T); *chójnjany*

[31] Z tych 13 przymiotników tylko 3 nie mają w J i/lub T odpowiedników na *-owy*, ale dla dwu z nich takie odpowiedniki notuje Zeman: *konopjowy* i *pšeńcowy*. Ponadto *konopny* ma również odpowiednik na *-any*: *konopjany* (J, T). Tylko zatem dla przymiotników *hejdušny* ‘gryczany’ i *pšeńčny* ‘pszenny’ J i/lub T nie poświadczają innego odpowiednika przymiotnikowego. Przyrostek *-ny* jawi się w świetle tego materiału jako starszy wariant funkcjonalny przyrostka *-owy*. Świadczy o tym również archaiczna budowa przymiotnika na *-ny* utworzonego od rzeczownika *ječmjeń*: *ječny* (J, T) w opozycji do reprezentującego nowy model przymiotnika na *-owy*: *ječmjenjowy* (J).

(J, T) < *chójna* ‘sosna’ (J, T); *konopjany* (J, T) < *konop* (J, T), np. *konopjany powjaz* ‘lina z konopi’; *rěpjany* (J, T) < *rěpa* ‘burak’ (J, T) – też 2. niewytrzymały, kruchy, słaby’; *rućany* (J, T) < *ruta* (J, T) / *ruć* (J) ‘ruta’, np. *rućany wěnc* ‘wianek z ruty’ (T); *ržany* [wym. *žrany*] (J, T) < *rož* f. ‘żyto’ (J), np. *ržany chlěb* ‘chleb żytni’; *wólšany* (J, T) < *wólša* (J, T); *wosyčany* ‘z drewna osiki’ (J) < *wosyca* ‘osika’ (J, T).[32]

5.1.2.3. Formanty inne niż sufiksy *-owy*, *-ny* i *-any* uczestniczą w tworzeniu przymiotników relacyjnych od nazw roślin bardzo rzadko. J i/lub T rejestrują 2 takie przymiotniki utworzone przyrostkiem *-(j)acy*: *běrnjacy* (J, T) < *běrna* ‘kartofel’ – z przykładami użycia *běrnjacy pjeńk* ‘krzak kartofli’ (T), *běrnjacy ryženk* ‘stonka kartoflana’ (T), *běrnjaca fajma* ‘kopiec kartofli’ (T), *běrnjace žne* ‘zbiór kartofli, wykopki’ (T) – i *bunjacy* (T) – z przykładem użycia *bunjacy kofej* ‘kawa ziarnista’ (< *buna* ‘ziarno kawy’ < ‘ziarno fasoli’); oba te przymiotniki mają odpowiedniki na *-owy*. Ponadto J i/lub T notują jeden przymiotnik utworzony od nazwy rośliny formantem paradygmatycznym: *lany* (J, T) < *len* (J, T), np. *lany wolij*[33] ‘olej lniany’ (J, T), *lane symjo* ‘siemię lniane’ (J, T), *lane włokno* ‘włókno lniane’ (T). Oprócz przymiotnika *lany* istnieje też nowszy przymiotnik *lenowy*, np. *lenowy kombajn*, *lenowe kćenje*.

Dla przymiotników utworzonych przyrostkami *-(j)any*, *-ny*, *-(j)acy* i formantem paradygmatycznym J i/lub T potwierdzają użycia materiałowe (*konopjany powjaz* ‘lina z konopi’, *rućany wěnc* ‘wianek z ruty’; *hejdušna kołbasa* ‘kaszanka’; *jabłučna brěčka* 1. ‘sok z jabłek’, 2. wino jabłkowe, cydr’, *jabłučna muka* ‘mus jabłkowy’; *lane włokno* ‘włókno lniane’), genetyczne (*ržany chlěb* ‘chleb żytni’; *ječne krupički* ‘kasza jęczmienna’, *ječna muka* ‘mąka jęczmienna’; *pšeńčna muka* ‘mąka pszenna’, *pšeńčne krupy* ‘kasza z pszenicy’; *wowsne tružki* ‘płatki owsiane’; *lany wolij* ‘olej lniany’) oraz wskazujące na całość w relacji do części (*konopne symjo*; *lane semjo*), przy czym przyrostek *-any* specjalizuje się w użyciach materiałowych i genetycznych. Ponadto dla przymiotników na *-(j)acy* J i/lub T notują użycia lokatywne miejscowe (*běrnjacy ryženk* ‘stonka kartoflana’), zakresowe (*běrnjacy pjenk* ‘krzak kartofli’), syngulatywne (*běrnjaca fajma* ‘kopiec kartofli’), „postaciowe“ (*bunjacy kofej* ‘kawa ziarnista’), a nawet subiektowe (*běrnjace žně* ‘zbiór kartofli, wykopki’).

5.2. Od nazw roślin tworzy się w języku górnołużyckim również przymiotniki mutacyjne, jakościowe, nie tylko wskazujące na relację między nazwą rośliny a przedmiotem, którego nazwę określają, lecz również nazywające jakąś charakterystyczną cechę tego przedmiotu (por. GWJP, s. 482). W funkcji tworzenia przymiotników jakościowych wyspecjalizowały się w języku górnołużyckim przyrostki *-ty*, *-ojty* oraz *-(n)aty*.

---

[32] Dla 6 z tych przymiotników J i/lub T rejestrują odpowiedniki utworzone od tej samej podstawy sufiksem *-owy*: *bałmowy*, *dubowy*, *chójnowy*, *rěpowy*, *wólšowy*, *wosycowy*. Ponadto przymiotnik *ržany* ma odpowiednik na *-owy* od podstawy rozszerzonej (*rož* > *rožka*): *rožkowy*. Tylko dla przymiotnika *rućany* i *konopjany*[32] J i/lub T nie podają odpowiedniego przymiotnika *-owy*. Dla przymiotnika *konopjany* taki odpowiednik na *-owy*, tj. przymiotnik *konopjowy*, notuje jednak Zeman, np. *konopjowy powjaz* ‘lina konopna’, *konopjowy wolij* ‘olej konopny’. A zatem i w wypadku przyrostka *-any*, podobnie jak w wypadku przyrostka *-ny*, jego funkcję w języku górnołużyckim przejmują częściowo – poza utartymi połączeniami – neologizmy z sufiksem *-owy*.

[33] O popularności tego wyrażenia świadczy utworzony od niego derywat *lanowolijowy* ‘dotyczący oleju lnianego’ (Zeman).

5.2.1. Przyrostek *-aty* tworzy przymiotniki charakterystyczne konkretne (por. GWJP, s. 488–489), odnoszące się do wybranej części całości nazwanej określanym rzeczownikiem (w tym wypadku przede wszystkim do terenu), o znaczeniu wzbogaconym o składnik kwantytatywny. Definicja słowotwórcza tych przymiotników ma postać ‘taki, na którym jest dużo egzemplarzy danej rośliny’, co konkretyzuje się w tekstach jako ‘porośnięty daną rośliną’, ‘obfitujący w egzemplarze danej rośliny’, ‘zawierający dużo okazów danej rośliny’, ‘bogaty w owoce danej rośliny’ lub tp. J i/lub T notują w sumie 23 takie przymiotniki, z tym, że w obu tych słownikach znalazło się 10 z nich: *jědlaty* (< *jědla*), *pšeńcaty* (< *pšeńca*), *rohodźaty* (< *rohodź* ‘trzcina’), *slowkaty* (< *slowka* ‘śliwka’), *ścinaty* (< *ścina* ‘trzcina’), *šmrěkaty* (< *šmrěk* ‘świerk’), *trawaty* (< *trawa*), *wólšaty* (< *wólša*), *worješinaty* (< *worješina*) i *wowsaty* (< *wows*), 2 wystąpiły tylko w T: *hribaty* (< *hrib*) i *chmjelaty* (*chmjel*), a 10 – tylko u J: *brězaty* (< *brěza*), *dubaty* (< *dub*), *rohodźiznaty* (< *rohodźizna*), *wišnjaty* (< *wišnja*), *wjerbaty* (< *wjerba*), *wjerjebinaty* (< *wjerjebina*), *worjechaty* (< *worjech*), *wóstaty* (< *wóst*), *wosycaty* (< *wosyca*) i *winaty* (< *wino*). Przymiotniki na *-aty* tworzy się więc przede wszystkim od nazw drzew (*jědla*, *šmrěk*, *wólša*, *worješina*, *brěza*, *dub*, *wjerba*, *wjerjebina*, *wosyca*), owoców (*slowka* ‘śliwka’, *worjech*, *wišnja*), używek roślinnych (*chmjel*, *wino*), zbóż (*pšeńca*, *wows*), roślin nadwodnych (*rohodź*, *rohodźizna*, *ścina* ‘trzcina’) i innych rosnących w zwartych skupiskach (*trawa*, *hrib*). Przymiotniki te stanowią zazwyczaj element pozytywnej oceny opisywanej przestrzeni lub obiektu, rzadziej mają charakter neutralny (np. *rohodźaty*). W wypadku przymiotnika utworzonego od nazwy chwastu (*wóstaty*) w znaczenie tego przymiotnika wpisana jest ocena negatywna.

5.2.2. Przyrostek *-ojty* tworzy od podstaw roślinnych przymiotniki o charakterze porównawczym (symilatywnym). W J i T zarejestrowano 11 takich przymiotników, ale przez oba słowniki notowane są tylko 4 z nich: *nalikojty* ‘ w kolorze goździków, (goździkowo)brązowy’, *rohodźojty* ‘podobny do trzciny’, *różojty* ‘w kolorze różowym’ i *winojty* ‘podobny do wina, winny’; 3 przymiotniki występują w T: *hribojty* ‘podobny do grzyba, grzybowaty’, *krušwojty* ‘gruszkowaty’, też *móškojty* ‘puszysty’ (< *mósk* ‘puszek’, np. *móškojta ćipka* ‘puszysty kurczaczek’), natomiast 4 w J: *chójnojty* ‘podobny do sosny, mieszany z sosami’, *wjerbojty* ‘podobny do wierzby’, *pomorančojty* (J) ‘w kolorze pomarańczowym’, też *hrochatkojty* (J) ‘w groszki’ (por. *hrošatko* ‘ziarnko grochu’). Przymiotniki na *-ojty* poprzez porównanie do roślin, a jeszcze częściej do ich charakterystycznych części, nazywają zazwyczaj kolor lub kształt różnych przedmiotów. Niektóre z nich, jak np. *chójnojty*, odnoszą się do świata roślinnego, nazywając rośliny lub zespoły roślin podobnych – zwłaszcza miejscem występowania – do rośliny nazwanej w podstawie słowotwórczej.

5.2.3. Charakter symilatywny mają także dwa przymiotniki utworzone przyrostkiem *-(n)aty*: *jabłučnaty* ‘o kolorze jabłka, jabłkowszary, jabłkowozielony’ (J) i *pšeńčnaty* ‘barwy pszenicy’ (J, T).

5.2.4. Niewielką (8-wyrazową) grupę stanowią przymiotniki utworzone w drugim takcie derywacyjnym, czyli nie wprost od nazw roślin, lecz od ich derywatów. Przyrostkiem *-owy* utworzone zostały przymiotniki *bozankowy* (J) < *bozanka* ‘jagody dzikiego bzu’ (J, T), *jahodkowy* (J, T) < *jahodka* ‘jagódka’ (J) i *šiplenkowy* (J) < *šiplenka* ‘owoc dzikiej róży (Rosa canina)’ (J, T), ponadto – od wyrazów o znaczeniach niebotanicznych – *móškowy* (J, T) < *mósk* ‘meszek, puch, puszek’ (J, T) i *winowcowy*

(J, T) < *winowc* ‘październik’(J, T). Pozostałe przyrostki reprezentowane są pojedynczymi przykładami od wyrazów podstawowych o znaczeniach pozabotaniczych: *lenarski* (T), *schmjeleny* ‘podchmielony’ (T) < *schmjelić* ‘podchmielić (podpić) sobie’, *chrěnjaty* (J, T) ‘płaczliwy’.

Z przedstawionego wyżej przeglądu formacji przymiotnikowych motywowanych przez nazwy roślin wynika, że przymiotniki odroślinne pełnią wiele zróżnicowanych funkcji. Nazwy roślin nie bywają jedynie podstawą użyć posesywnych (dzierżawczych), instrumentowych (‘wykonywany za pomocą rośliny’), wskazujących na wytwór (przymiotnik nazywa przeznaczenie materiału nazywanego przez określany rzeczownik, np. *wełna sukienkowa*), oczywiście też użyć charakterystycznych abstrakcyjnych (typu *uczuciowy człowiek*), limitujących (typu *badania* naukowe) oraz czynnościowych, procesualnych i stanowych (typu *ziarno siewne*), dla których podstawą przymiotnika mogą być tylko rzeczowniki abstrakcyjne, oraz temporalnych, dla których podstawą przymiotnika musi być nazwa odcinka czasu. Takie użycia możliwe są jednak dla przymiotników od derywatów od nazw roślin, np. przymiotniki temporalne reprezentuje *winowcowy* (J, T) ‘październikowy’.

Warto też dodać, że prawie wszystkie wymienione wyżej funkcje spotykane w użyciach przymiotników odroślinnych mogą być pełnione przez przymiotniki utworzone przyrostkiem *-owy*. Jedyną kategorią znaczeniową przymiotników, której nie obsługują (m.in.) przymiotniki utworzone tym sufiksem, są przymiotniki charakterystyczne konkretne; w tworzeniu tych form specjalizuje się przyrostek *-aty*.

6. J /lub T rejestrują też 13 czasowników, w których podstawie bezpośredniej lub pośredniej znajdują się nazwy roślin. Czasowniki te reprezentują trzy kategorie słowotwórcze:

a) czasowniki dopełnieniowe (8), nazywające czynność ze względu na środek tej czynności: *chmjelić* ‘dodawać chmielu do piwa’ (J, T) i *chrěnić* ‘dodawać chrzanu’ (J, T) lub jej materiał: *rohodźić* ‘zaplatać trzciną’ (J); tu należą także czasowniki od podstaw o znaczeniach przenośnych: *mošić* ‘puszczać meszek’ (J), a także czasowniki o znaczeniach przenośnych: *schmjelić* (T) i *wochmjelić so* (J, T) ‘podchmielić sobie, upić się’, (*nós*) *chrěnić* ‘krzywić się, kręcić nosem’ (J, T), *chrěnić so* ‘robić kwaśną minę, gniewać się na kogoś’ (J, T);
b) czasowniki procesualne (4): *rohodźić so* ‘zarastać trzciną’ (J, T), *mochojćić* a. *mochojćić so* ‘obrastać mchem, pokrywać się mchem’ (J, T), a także w znaczeniu przenośnym: *mošić so* ‘stawać się szorstkim (o płótnie), por. pol. *mechacić się*’ (J);
c) czasowniki stanowe (1, por. GWJP, s. 547): *hribarić* ‘zbierać grzyby, zajmować się zbiorem grzybów’ (J, T) < *hribar* ‘zbieracz grzybów’ (J, T).

7. Na koniec kilka słów podsumowania. Słownikowe poświadczenia (w J i/lub T) mają derywaty od 21% nazw gatunków roślin. Wśród nazw roślin, od których utworzono przynajmniej jeden derywat, znajdują się przede wszystkim nazwy drzew, krzewów owocowych, używek roślinnych, warzyw, zbóż, roślin oleistych i innych roślin uprawnych rodzimych i egzotycznych, ponadto nazwy kilku chwastów. Nazwy innych roślin nie są wyrazami podstawowymi zbyt często, np. J i/lub T zarejestrowały derywaty tylko od 6 nazw roślin ozdobnych (*fijała*, *kaktus*, *myrta*, *nalik*/*nalika*, *róža*, *ruta*) i tylko od 1 nazwy grzyba (*muchor* ‘muchomor’). Zwraca uwagę, że wskaźnik produktywności słowotwórczej jest zdecydowanie wyższy dla roślin egzotycznych – J i/lub T notują

derywaty od 35 z 69 takich nazw – niż dla roślin rodzimych – J i/lub T notują derywaty tylko od 108 z 596 takich nazw. Słowniki opatrują więc derywatami ponad 50 % rejestrowanych nazw roślin egzotycznych i tylko 18 % nazw roślin rodzimych.

Ze względu na charakter baz słowotwórczych derywaty od nazw roślin dzielą się wyraźnie na dwie nierównomierne pod względem liczebności grupy. Do pierwszej należą derywaty tautologiczne i botaniczne nazwy symilatywne. Ich podstawami bywają – choć nie tylko – nazwy roślin mniej znanych, nieużytkowych, np. *kokorč* ‘kokorycz’, *žerchej* ‘rukiew wodna’, *šćěr* ‘szczyr’, też *muchor* ‘muchomor’. Obecność tych nazw w słownikach jest odbiciem i zarazem świadectwem sporych możliwości nominacyjnych języka górnołużyckiego i poznawczej dociekliwości jego użytkowników, a w wypadku derywatów tautologicznych wynika również częściowo z niepełnego ustabilizowania systemu fitonimicznego, którego niektóre elementy wywodzą się z gwar.

Do drugiej grupy należą wszystkie pozostałe derywaty. Ich rejestracja przez słowniki stanowi odzwierciedlenie roli poszczególnych gatunków roślin w życiu społeczności górnołużyckiej i ich miejsca w językowym obrazie świata. W grupie tej bazą derywacyjną są niemal wyłącznie nazwy roślin użytkowych: używek roślinnych, warzyw, zbóż, drzew o wysokiej wartości drewna, krzewów owocowych, roślin przyprawowych, włóknistych i oleistych, ewentualnie nazwy roślin o ujemnej wartości użytkowej, czyli chwastów. Status swoistych wyjątków mają w tej grupie nazwy roślin szeroko rozpowszechnionych, ale nie mających praktycznego znaczenia gospodarczego; należą tu niewątpliwie wyrazy: *moch*, *jemjel* i *paproć*, a ze względu na niektóre swoje derywaty – również wyraz *trawa* i nazwy roślin nadwodnych: *śćina*, *syćizna*, *rohodź*, *rokot*/*rokoć*. Stosunkowo nieliczna grupa baz derywacyjnych górnołużyckich nazw roślin zawdzięcza swoją aktywność derywacyjną względom kulturowym; można tu wymienić takie wyrazy, jak *bołmina*, *fijała*, *ławrjenc*, *myrta*, *róža* i *ruta*. Górnołużyckie derywaty od nazw roślin świadczą więc przede wszystkim o praktycyzmie swoich twórców.